

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA**

ÖLÜMÜNÜN 60'INCI YIL DÖNÜMÜNDE MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK PANELİ (10 NİSAN 2010)

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

**ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2010**

ISBN: 978-975-409-586-9

NSN: 7610270499597

SUNUŞ

ATATÜRK'ün yakın silah arkadaşlarından Mareşal Fevzi ÇAKMAK için 60'ıncı ölüm yıl dönümüne atfen Genelkurmay Başkanlığı tarafından düzenlenen "Ölümünün 60'ıncı Yıl Dönümünde Mareşal Fevzi ÇAKMAK" başlıklı özel anma töreni, 10 Nisan 2010 tarihinde Genelkurmay Karargâhı Orbay Salonu'nda icra edilmiştir. Törene çok sayıda üst düzey subay, akademisyen ve basın mensubu katılmıştır.

Törende ayrıca Mareşal Fevzi ÇAKMAK için bir panel icra edilmiş, Prof.Dr.Utkan KOCATÜRK başkanlığında icra edilen panelde; Prof.Dr.Ergün AYBARS tarafından "ATATÜRK'ÜN Yakın Silah Arkadaşı ve Cumhuriyet Devrimleri Döneminin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi ÇAKMAK", Yrd.Doç.Dr.Nilüfer HATEMİ tarafından "Mareşal Fevzi ÇAKMAK ve Günlükleri", Dr.(E)Kur.Alb.Veli YILMAZ tarafından "Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın Asker Kişiliği" adlı bildiriler sunulmuştur.

Panel sonunda soru - cevap bölümü yer almış ve Sayın Genelkurmay Başkanı günün anlam ve önemini belirten konuşmasını müteakip konuşmacılara günün anısına birer şilt takdim etmiştir.

Panelde sunulan bildirileri kapsayan "Ölümünün 60'ıncı Yıl Dönümünde Mareşal Fevzi ÇAKMAK Paneli (10 Nisan 2010)" adlı bu kitap, Genelkurmay ATASE Başkanlığı tarafından yayıma hazırlanmış ve asker sivil tüm araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Abdullah ATAY
Korgeneral
ATASE ve Dent. Bşk.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

İÇİNDEKİLER	III
Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın Öz Geçmişi	
Dr.Hv.Öğ.Yb.F. Rezzan ÜNALP	1
Mareşal Fevzi ÇAKMAK	
Prof.Dr.Ergün AYBARS	5
Mareşal Fevzi ÇAKMAK ve Günlükleri	
Yrd.Doç.Dr.Nilüfer HATEMİ	17
Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın Asker Kişiliği (12 Ocak 1876 - 10 Nisan 1950)	
Dr.(E)Kur.Alb.Veli YILMAZ	27
Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker BAŞBUĞ'un Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ı Anma Törenindeki Konuşması	45
Mareşal Fevzi ÇAKMAK Paneli Fotoğrafları	49

MUSTAFA FEVZİ ÇAKMAK (1311.c.P-7)

Mareşal

1876 - 1950

Dr.Hv.Öğ.Yb.F. Rezzan ÜNALP*

Mareşal Mustafa Fevzi ÇAKMAK, 1876 yılında İstanbul Cihangir’de dünyaya gelmiştir. Babası Ali Sırrı Bey, annesi Hesna Hanım’dır. Annesinin babası, Trabzon asıllı, Varna’ya yerleşmiş bir ailenin oğlu olan Tophane Müftüsü Bekir Efendi, büyükbabası ise aslen Balıkesir’in Çakmak köyünden ve XVIII. yüzyıl sonlarında Limni’de doğmuş olan Derviş Hüseyin Kaptan’dır.

Fevzi Bey’in babası Ali Sırrı Bey, 1880 yılında Karadeniz Boğazı Topçu Alayına atanınca aile Rumeli Kavağı’na taşınmış ve Mustafa Fevzi Bey okul hayatına Rumeli Kavağı’nda Sadık Hoca Mahalle Mektebinde başlamıştır. Eğitimine daha sonra Sarıyer’deki Tedrisiye-yi Hayriye Mektebinde devam eden Fevzi Bey’in hayatında 1886 yılı bir dönüm noktası olmuştur.

Selanik’ten İstanbul’a gelen amcası Hasan Vasfi Bey’in verdiği cesaret ve teşvikle 1886 yılında Selanik Askerî Rüştiyesine yazdırılan Fevzi Bey, annesine verilen sözün gereği bir yıl sonra Selanik’ten İstanbul’a dönerek, Soğukçeşme Askerî Rüştiyesinde eğitimine devam etmiştir.

Askerî Rüştiyedeki eğitimi sırasında, haftanın belli günlerinde yanında kaldığı dedesi Bekir Efendi’den aldığı derslerle Arapça ve Farsça öğrenen Fevzi Bey, daha sonraki yıllarda Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Arnavutça ve Sırpça öğrenmiştir.

Bu dilleri edebî yönüyle bildiği söylenen Fevzi ÇAKMAK, 1890 yılında Soğukçeşme Askerî Rüştiyesinden, 1893’te Kuleli Askerî Lisesinden, 28 Ocak 1896 tarihinde de Harp Okulundan piyade teğmen olarak mezun olmuştur.

Harp Akademisinden 25 Aralık 1898’de beşincilikle mezun olan Fevzi Bey, kurmay yüzbaşı rütbesiyle Genelkurmay Erkânıharbiyeiumumiye Dairesi, 4’üncü Şubeye atanmıştır.

İlk görev yerinde sadece üç ay çalışan Yüzbaşı Fevzi Bey, 1899’da Manastır’daki 3’üncü Orduya bağlı, Selanik - Üsküp tren hattının Kuzey Kosova’daki son istasyonu olan Metroviçe’deki 18’inci Tümen Komutanlığına atanmıştır.

Askerlik hayatının ilk on üç yılını Balkan topraklarında geçiren Fevzi Bey, 1901’de kıdemli yüzbaşılığa, 1902’de binbaşılığa, 1906’da yarbaylığa terfi etmiştir.

* Askerî Tarih Şube Müdürü

Aralık 1906'da İstanbul'a gelen Yarbey Fevzi Bey, dayısının kızı Fitnat Hanım ile bu izin döneminde evlenmiş ve Haziran 1907'de eşiyle birlikte Metroviçe'ye dönmüştür.

1907 yılında albaylığa terfi eden Fevzi Bey, Aralık 1908'de Arnavut olaylarına sahne olan Kosova'ya bağlı Taşlıca'daki 35'inci Tugay Komutanlığına ve bu görevle beraber Taşlıca Mutasarrıflığına atanmıştır.

ATATÜRK ile tanışması da bu döneme rastlamaktadır. Bölge hakkında bilgi toplamak üzere Bosna'ya gönderilen Yüzbaşı Mustafa Kemal, Sırbistan ve Bosna hakkında edinmek istediği bilgileri en ince ayrıntısına kadar Albay Fevzi Bey'den öğrenmiştir.

Ağustos 1909'da çıkan "Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye" adlı kanun gereği Albay Fevzi Bey'in rütbesi, bir anda binbaşılığa indirilmiş, bu uygulamanın pek çok başarılı askeri de kapsaması Fevzi Bey'i büyük bir hayal kırıklığına uğratmış, bununla birlikte, askerlikten istifa etmeyi düşünmemiştir.

1902'de kazandığı binbaşılık rütbesini 1909'da yeniden taşımaya başlayan Fevzi Bey, Temmuz 1910'da Arnavutluk'taki olayları kontrol altına almak için kurulan Mürettep Kosova Kolordusunun Kurmay Başkanlığına, 1910 yılı sonunda da İstanbul'da Erkânıharbiyeiumumiye Dairesi Beşinci Şube Müdürlüğüne atanmıştır.

Arnavutluk İsyanı'nın yeniden alevlenmesi üzerine Binbaşı Fevzi Bey, Mart 1911'de tekrar bölgeye gönderilmiş, sırasıyla Mürettep İşkodra Kolordusu ve Batı Ordusu Kurmay Başkanlığı, İpek Sancağı Mutasarrıflığı görevlerinde bulunduktan sonra Ekim 1911'de İstanbul'a dönerek Genelkurmay Karargâhındaki görevine devam etmiştir.

1912 - 1913 yılları arasında Rumeli vilayetlerinde ve Girit'te çeşitli görevler üstlenen, Birinci Dünya Savaşı başladıktan kısa bir süre sonra Ankara'daki 5'inci Kolorduya komutan olarak atanan Albay Fevzi Bey, 1915 yılında tümgeneralliğe terfi etmiş, Temmuz 1915'te de kolordusu ile birlikte Çanakkale Cephesi'ne gönderilmiştir.

Bu cephede İkinci Kerevizdere Muharebesi'nde düşmanı püskürtmeyi başarmış, 10 Aralık 1915'te Kolordu Komutanlığı uhdesinde kalmak üzere Anafartalar Grubu Komutan Vekili olarak görevlendirilmiştir.

Nisan 1916'da Doğu Cephesi'ne 3'üncü Mıntıka Komutanlığına atanan Tümgeneral Fevzi ÇAKMAK, Çoruh - Tercan Muharebeleri'nde Ruslara karşı savaşmış, Eylül 1916'da 2'nci Kafkas Kolordusuna, 1917 Temmuzunda Diyarbakır'da bulunan 2'nci Orduya, aynı yılın Ekim ayında da Suriye Cephesi'ndeki 7'nci Orduya komutan olarak atanmıştır. 2'nci ve 7'nci Ordu komutanlıkları görevlerini Tuğgeneral Mustafa Kemal'den devralan Fevzi ÇAKMAK, Temmuz 1918'de korgeneralliğe terfi etmiş, Aralık 1918'de Osmanlı Devleti'nde Genelkurmay Başkanı, Şubat 1920'de de Harbiye Nazırı olmuştur.

Nisan 1920'de Ankara'ya gelerek Millî Mücadele'ye katılan ve Kozan milletvekili olarak TBMM'de yer alan Korgeneral Fevzi ÇAKMAK, İstiklal Harbî süresince Millî Savunma Bakanı, Heyet-i Vekile Reisi ve Genelkurmay Başkanı olarak görev yapmıştır. İnönü ve Sakarya Muharebeleri'nde, Büyük Taarruz'da askerî planların yapılması, ordunun sevk ve idaresinde çok büyük emek harcamıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi sonucunda kazanılan zaferle mareşal ve gazilik unvan ve rütbeleriyle taltif edilen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 19 Eylül 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada,

“Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretlerinin bu meydan muharebesinde ifa ettiği hizmetler pek büyük övgülerle anılmaya değerdir. Pek muhterem, faziletli ve kıymetli olan bu yüksek kişi, muharebe meydanlarının hemen her noktasında gece ve gündüz hazır bulunmuş ve pek isabetli ve kıymetli tedbirlerini, yerinde gerekenlere bildirmiş ve her zaman ferahlık verecek, maneviyatı yükseltecek öğütlerde bulunmuştur. Kendilerinin olağanüstü hizmetleri takdire ve kutlanmaya değerdir.” sözleri, onun Fevzi ÇAKMAK hakkındaki içten duygu ve düşüncelerinin bir ifadesi olmuştur.

3 Nisan 1921'de orgeneralliğe, 31 Ağustos 1922'de mareşalliğe yükseltilen Fevzi ÇAKMAK, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Genelkurmay Başkanı olarak 1921 - 1944 yılları arasında 23 yıl bu görevde kaldıktan sonra, yaş haddinden emekliye ayrılmıştır.

Çok sayıda nişan ve madalya ile taltif edilen Mareşal Fevzi ÇAKMAK, askerlik hayatının sona ermesinden sonra 1946 yılında Demokrat Parti listesinden İstanbul Bağımsız Milletvekili seçilmiş, 1948 yılında Millet Partisinin kurulmasında görev almış ve şeref başkanlığı yapmıştır.

Çocukluğunun ilk hatırasına askerlerin görüntüsü, silah seslerinin yankısı yerleşen ve en sevdiği insanların, kardeşlerinden Sami'nin daha askerî okuldayken kaybını, diğer kardeşi Ütgm.Muhtar'ın Balkan Harbî'nde Manastır'da, Ütgm.Mehmet Nazif'in ise Çanakkale'de Conkbayırı'nda şehit düşmelerinin üzüntüsünü yaşayan Mareşal Fevzi ÇAKMAK, 10 Nisan 1950 günü İstanbul'da hayata gözlerini kapamıştır.

Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın bizzat kaleme almış olduğu “Garbî Rumeli'nin Suret-i Ziya-ı ve Balkan Harbî'nde Garp Cephesi” ve “Büyük Harp'te Şark Cephesi Hareketleri” adlı eserleri mevcuttur.

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK

Prof.Dr.Ergün AYBARS*

1895 yılında 19 yaşında Harp okulunu bitirip teğmen (mülazım) olarak Türk ordusunun bir subayı oldu. İstanbul doğumlu olan Mareşal Fevzi ÇAKMAK, Çakmakoğulları ailesine mensup olup bir asker çocuğu idi. Rumeli Kavağı'nda ilkokulu okuyup askerî orta ve liseden sonra Harp Okulunu bitirdi. Harp Okulu sonrası kurmay sınıfına ayrıldı ve 1898'de kurmay yüzbaşı oldu. İstanbul'da üç ay görev yapan Yzb.Fevzi, Arnavutluk'ta bulunan 18'inci Alay Kurmay Başkanlığına atandı. On dört yıl burada kalan Yzb.Fevzi, binbaşı, yarbay ve albaylığa burada yükseldi. Burada yerel isyanlara karşı gösterdiği başarılar terfilerinde çok etkili olmuştur. Yoğun askerî görevi sebebiyle evlenmemiş olan Alb.Fevzi Bey 1906'da, İstanbul'daki dayısı şehit Nuri Bey'in kızı ile evlenmeye karar vererek İstanbul'a gitmek istedi. Fakat Padişah bu izni vermedi. Sonunda Şemsi Paşa'nın ısrarı ile İstanbul'a izinli olarak gidebildi. Ancak orada da Padişah'ın hafiyeleri devamlı olarak onu izlediler. Kısa bir süre sonra İstanbul'u terk edip görevinin başına dönmesi bildirildi. Alb.Fevzi Arnavutluk halkının sevgisini kazanmış, dürüstlüğü ve mütevazılığı ile saygı uyandırmış bir kişiliğe sahipti. İttihat Terakkinin Firzovik toplantısında -22 gün sürmüştür- Şemsi Paşa'nın yerine vekâlet eden Alb.Fevzi'nin bu toplantıya göz yummuş olması, İkinci Meşrutiyet'in gelişini kolaylaştırmıştır. Siyasi olaylara hiç karışmamış olan Fevzi Bey, Abdülhamit istibdadının sona ermesini de istiyordu. İkinci Meşrutiyet döneminde partililik ilişkilerinden uzak kalmış; ancak Metroviçe'de genç subayların taşkınlıklarına engellemek için verilen görevi kabul etmişti. Bölgesinde taşkınlıkları kısa sürede engelleyip disiplini de sağlamayı başaran Fevzi Bey'in ayrılmasından sonra, entrikalar her yerde olduğu gibi oraya da geri geldi. Fevzi Bey ordunun siyasetin dışında kalması konusunda genç Yzb.Mustafa Kemal ile de aynı görüşte idi. 1908 senesi sonunda Taşlıca'daki 35'inci Tugay Kumandanlığına ve ek olarak Taşlıca Mutasarrıflığına atandı. Ancak burada "Tasfiye-i Rütbe Kanunu" gereğince, haksız olarak rütbesi binbaşılığa indirildi. 16 Eylül 1910'da Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Kosova'ya gelerek Fevzi Bey'e bir rütbe terfi verip hizmetlerini övmesi, ona karşı yapılmış olan haksızlığı bir ölçüde azaltılmıştı. Entrikalardan, siyasetten uzak kalan, Fevzi Bey Balkanlar'daki isyanların bastırılmasındaki etkisine rağmen, silah toplanması, bölgenin sıkı kontrol altında tutulması istekleri İttihatçılar tarafından reddedilmesi, Balkan Savaşı felâketinde anlaşılabildi. Balkan Savaşı'nda, Birinci Dünya Savaşı'nda cepheden cepheye savaşa giren Fevzi Bey 1914 Martında tuğgeneral, 1917'de korgeneralliğe terfi etti. Artık o, Fevzi Paşa idi. Birinci Dünya Harbi'nin sonunda Genelkurmay Başkanı ve 1920 başlarında da Harbiye Nazırı oldu. BMM'nin açılışını takiben Ankara'ya gelen Fevzi Paşa M. Kemal'in önerisi ile ilk kabinede Millî Savunma Bakanı ve kısa süre sonra da Albay İsmet Bey'in vekâleten yürüttüğü Genelkurmay Başkanlığından

* Türk Askerî Tarih Komisyonu Genel Kurul Üyesi

ayrılıp Batı Cephesi'ne atanması üzerine ATATÜRK tarafından Genelkurmay Başkanlığına atandı¹. 23 yıl bu görevde aralıksız kaldıktan sonra, kırk sekiz yıllık askerlik yaşamından sonra da emekli oldu².

Yaşamının 48 yılı askerlik mesleği içinde yoğun bir şekilde geçmiş olan Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın, biyografisinin bütününcü ancak çok uzun bir çalışma ile ortaya koyabiliriz. Bu sebeple, onun M. Kemal ATATÜRK ile olan dava dostluğunu belirlemeye çalışacağız.

Genç Osmanlılar ile başlayan, halk içinde yetişen ve ülkenin ve halkın varlığını kurtarmaya yönelik aydınlanma hareketinin ilk önderlerinden Namık Kemal'in "Vatan" ve "Hürriyet" kavramlarının yarattığı coşku, Birinci Meşrutiyet'i getirmişti. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Harbi'nde uğranılan ağır yenilgi, Berlin Kongresi ile sonun başlangıcı görünmüştü. Abdülhamit'in istibdat yönetimi süresinde, 1878'de Kıbrıs'a İngilizlerin yerleşmesi, 1881'de Fransızların Tunus'u, 1882'de İngilizlerin Mısır'ı ele geçirmesi, 1885'te Bulgar Prensiği'nin Doğu Rumeli'yi (Bulgaristan'ın güney yarısı, halkının çoğunluğu Müslüman) ilhak etmesi yaşandı. 1881'de Düyun-u Umumiye'nin kuruluşu ile ekonomik tutsaklığın yanına mali tutsaklık da eklendi. İngiltere Rusya'nın güneye inmesini engellemek için daha 1877-1878 Savaşı sırasında, Basra ve İskenderun Körfezleri'nin güvenliği için Doğu Anadolu'da kendi güdümünde kurulacak Ermeni devleti ile Kafkasya kapısını kapatmayı amaçladı. Boğazlar'ın güvenliği için de "büyük Yunanistan" davasına destek verdi. Kıbrıs-Malta-Cebeli Tarık çizgisinde de deniz güvenlik hattını kurdu. Osmanlı Devleti (II. Abdülhamit) Almanya'ya yaklaştı. Askerî eğitim, Hafiye Teşkilatını Almanya ile yürütürken Doğu Bank da Osmanlı Bankası (İngiliz - Fransız ortak bankası)na rakip oldu. XX. yy. başında petrol ile birlikte Orta Doğu'da bir anda süper güçlerin rekabet hâline gelmesi Osmanlı'nın da sonunu hızlandırdı. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı bu gelişmelerin sonucu oldu.

1821'de Mora İsyanı çıktı. Osmanlı Devleti bu yarımada da Yunanlar tarafından katledilen 24.000'i aşkın Müslüman'ın arkasında, Fener Patrikhanesinin bulunduğunu kanıtlayınca patrik idam edildi. 1824'te isyan Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından bastırıldı. Olay Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu idi. Fakat öyle olmadı. Üç büyük imparatorluk ve üç büyük kilise Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ittifak yaptı. İngiltere (Protestan - Anglikan Kilisesi), Fransa (Katolik Kilisesi), Rusya (Ortodoks Kilisesi)'nin, oluşturduğu deniz gücü, Navarin'de Osmanlı donanmasını -savaş ilan etmeksizin- batırdılar ve Rus orduları 1829'da Edirne'ye geldi. 1830'da Londra Anlaşması ile Yunan Krallığı kuruldu. Bu olay 1821'de başlayıp 1922'de Büyük Taarruz ile sona eren Türklüğün emperyalizm karşısındaki nefsi müdafaa (öz savunma) savaşının tarihidir. Berlin Kongresi, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Sevr bu planın

¹ Süleyman Külçe; Mareşal Fevzi Çakmak, İzmir, 1946.

² Sinan Omur; Büyük Mareşal Fevzi Çakmak, İstanbul, 1962.

aşamalarıdır. Ermeni tehciri, Rum mübadelesi vb. bütün olaylar ancak bu sürecin içinde açıklanabilir.

Bir kuşak asker - sivil bürokrat İmparatorluğun bu büyük dağılma ve yok olma sürecisinin içinde doğdular ve büyüdüler. Mareşal Fevzi ÇAKMAK 1876'da, ATATÜRK 1881'de doğmuştu. İsmet İNÖNÜ, Kâzım KARABEKİR, Ali Fuat, Rauf ORBAY, Enver - Talat - Cemal Paşalar vb. Halide Edip, Mehmet Akif, Cahit - Cavit, Abdullah Cevdet vb. yazarlar, bürokratlar bu kuşağın bilinen gençleri idiler. Bu kuşak çocukları Balkanlar'daki Bulgar, Sırp, Yunan terörünü ve Anadolu'da Ermeni terörünü yaşadılar. Genç subaylar dağlarda terörist çetelerle mücadele ettiler. Bu kuşağın duygularını en güzel ifade eden ATATÜRK oldu. "Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir." Abdülhamit istibdadına karşı "hürriyet" ve emperyalizme karşı "istiklal".

Bu kuşak Abdülhamit'in istibdadına karşı asker - sivil bürokrat aydın hareketi ile İkinci Meşrutiyet'in ilanını sağladılar. Bu aydınlar aralarında Meşrutiyetçi çoğunluğun yanı sıra muhafazakârlar ve az da olsa Cumhuriyetçiler olarak ayrılırken Türkçü, İslamcı, Batıcı gruplara da bölünüyordular. Alman yanlısı olan Enver - Talat - Cemal üçlüsü 1918'e kadar en güçlü olanlardı. Rauf, Ali Fuat, Refet, Kâzım KARABEKİR, Halide Edip İngiliz meşruti modelini benimsiyorlardı. ATATÜRK ve arkadaşlarına daha sonra katılacak olanlar Fransız Devrimi modelinden yana olan "Cumhuriyetçiler" idiler. Aşırı İslamcılar hariç, hemen hepsi "Batı"nın üstünlüğünün akıl - bilim ve teknoloji olduğunda birleşiyorlardı ve bağımsızlıktan yanaydılar.

Fevzi ÇAKMAK ve bütün bu kuşak bu ortamda yetiştiler. Özellikle Balkan Savaşı'nın ağır yenilgisi ve Birinci Dünya Savaşı içinde çeşitli cephelerde başarılı olsalar da sonunda gelen felaket herkeste büyük bir yılgınlık yaratmıştı. ATATÜRK Nutuk'ta bunu bütün açıklığı ile ortaya koyar. Prof.Dr.Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu isimli kitabında "Bir zamanların muhteşem Osmanlı İmparatorluğu şimdi (Mondros Antlaşması) perişan, nüfusu azalmış, topraklarını yitirmiş, galiplerin hakkında vereceği karara kaderi olarak razı durumda idi. Bu çöküş, Padişah - Halife'yi İngiliz himayesine yöneltirken bir kısım aydını da Amerikan mandasına yöneltti.

Fevzi Paşa bu süreçte İstanbul'da Genelkurmay Başkanı, 1920 başlarında da Harbiye Nazırı idi. Anadolu'ya asker ve silah yardımlarına destek veriyordu. Fakat büyük yıkıntı ve imkânsızlıklar karşısında da politika - diplomasi yoluyla çözüm bulunabilme yollarının kapanmadığını düşünüyordu. Sivas Kongresi sonrası Damat Ferit Paşa Hükûmetinin düşürülüp Ali Rıza Paşa Hükûmetinin kurulması, 20 - 21 Ekim 1919'da Amasya'da M. Kemal, İstanbul Hükûmeti temsilcisi Salih Paşa ile Amasya Protokolü'nü imzalaması, Amasya Genelgesi, Erzurum - Sivas Kongreleri ile ortaya konan ilkelerin İstanbul Hükûmetince kabul edilmesi ortamı yumuşatmış, İngilizlerin istediği pasifist bir durum doğmuştu. Mustafa Kemal'in Meclis-i Mebusanın mutlaka Anadolu'da güvenli bir şehirde

toplanmasındaki ısrarına rağmen, 16 Kasım'da başlayan ve 29 Kasım'da sonuçlanan komutanlar toplantısında Meclis-i Mebusanın Padişah - Halife'nin bulunduğu "payitaht" başkentte toplanması kabul edilmiş ve M. Kemal yalnız kalmıştı. 25 Kasım günü Cafer İlhami Bey'in başkanlığında içlerinde Fevzi Paşa'nın da bulunduğu bir nasihat heyeti Sivas'a geldi. Komutanlar toplantısı sürerken 26 Kasım'da Fevzi Paşa Kâzım KARABEKİR Paşa ile görüşür. Kâzım KARABEKİR Paşa "İstiklal Harbimiz" kitabının 390. - 391. sayfalarında bu konuya geniş yer verir. Fevzi Paşa'nın Sivas'a gelişinin esas sebebinin kendisiyle görüşmek olduğunu anladığını ileri süren KARABEKİR, Fevzi Paşa'nın kendisine M. Kemal Paşa'nın peşinden gitmenin felaket getireceğini, onun muhteris olduğunu ve M. Kemal'in gücü olmadığı hâlde onun emrine girmekle ona güç verdiğini, İstanbul'a celbine engel olduğunu, yakın arkadaşı olan İsmet Bey'in de aynı görüşte olduğunu söylediğini yazıyor. Devamlı Fevzi Paşa'yı ikna etmek için de M. Kemal'i kendisinin İstanbul'da iken ikna ettiğini, bugün de ona aynı şekilde bağlı olduğunu, ondan daha değerlisini İstanbul'da iken bulamadığını, siz burada kalınız sizi başkan yapalım." diyerek karşılık verdiğini ve Fevzi Paşa'yı ikna ettiğini belirtir. Kâzım KARABEKİR, Fevzi Paşa'nın millî mukavemete ve millî karargâha destek verdiğini ancak Mustafa Kemal'in ihtiraslı ve diktatör olmak eğilimi olduğu konusunda dikkatli davranılmasını tavsiye ettiğini de belirtir. Ali Fuat Paşa Millî Mücadele Hatıraları kitabının 250. sayfasında, Kâzım KARABEKİR Paşa'nın bu durumunu kendisine anlattığını yazar. Bu durum Mustafa Kemal'e de anlatılmıştır. Bu heyetle gelen Kara Vasıf da Mustafa Kemal'in Meclisin toplanmasını bozabileceği ileri sürülmüştü.

Mustafa Kemal, Meclis-i Mebusanın İstanbul'da toplanma kararı ve seçimlerin yapılması sırasında Ankara'ya gitmeye karar verir. İngiliz Yüksek Komiseri bu taşınma ile Mustafa Kemal'in Yunan ordusuna karşı yöneleceğine dikkat çekerken Kâzım KARABEKİR, Mustafa Kemal'e Heyet-i Temsiliyeyi Sivas'ın batısına geçirmemesini yazar. Mustafa Kemal kendisini çok zor da olsa ikna eder.

Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920 günü İstanbul'da toplandı. 28 Ocakta Mustafa Kemal tarafından hazırlanmış bulunan Misakımillî'yi gizli oturumda kabul etti. Ali Rıza Paşa Hükûmeti bundan böyle artık Heyet-i Temsiliyeye ihtiyaç kalmadığı için heyetin çalışmalarına son verilmesini istiyordu. Harbiye Nazırı Fevzi Paşa 5 Şubat 1920'de Ankara'da 20'nci Kolordu Komutanlığına, Meclis-i Mebusan toplandığı için Hükûmetin işlerine karışmamasını bildirdi. Sadrazam Ali Rıza Paşa da Harbiye Nezaretine yolladığı 14 Şubat tarihli yazıda, sorunların çözülecek yerin Meclis olduğunu ve başka yerlerde "irade-yi milliye namına" söz söylemeye (Mustafa Kemal kastediliyor) gerek olmadığını bildirdi. Yine aynı gün Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta da Kuvayımilliye'nin hükûmet içinde hükûmet olduğunu ileri sürerek ulusal irade adına söz söylemeye yetkili yerin "Meclis-i Mebusan" olması gerektiğini ve Hükûmet işlerine karışmamasını istedi; aksine yapanları cezalandırılacağını bildirdi. Bunun üzerine M. Kemal, Rauf Bey aracılığı ile milliyetçi mebusların

Hükûmeti düşürmeye çalışmalarını ve Meclise baskı olursa Anadolu'da toplanılmasını istedi. Meclisteki Felah-ı Vatan Grubu da Mustafa Kemal'e karşı çıktı. Kâzım KARABEKİR de Mustafa Kemal'in Meclis işlerine karışmasına karşı çıkıyordu. 23 Şubatta Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta Meclisteki cereyana karşı tahakküm edici tavır almamasını istedi. Rauf Bey de Heyet-i Temsiliyenin ikinci bir hükûmet gibi görünmemesini tavsiye ediyordu. Mustafa Kemal Ali Rıza Paşa'nın telgrafına karşılık, "barışın sağlanmasına kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ulusal emelleri sonuna kadar savunacağını, Millî Teşkilatın vatanın her yerine yayılmasını istedi."³

Meclis-i Mebusanın açılması ile her şeyin çözülebileceği gibi bir gevşemeye sebep olmuş, İngilizlerin Anadolu'da Mustafa Kemal'i etkisizleştirme operasyonu oldukça başarılı olmuş gibi görünüyordu. Bunu çok açık bir şekilde gören Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliyeyi dağıtmak oyunlarını boşa çıkarırken, millî düzeni daha da yaygın bir biçimde güçlenmesinin önlemlerini almayı da sürdürüyordu. İngiltere Ocak 1920'de, Kuvayimilliyeyi destekleyen Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın tutumlarını ve İstanbul Hükûmetini protesto etti. Paşalar Kuvayimilliyeye subay yollamak, silah ve cephane sağlamakla, terhis işlerini oyalamakla suçlanıyorlardı. Mustafa Kemal, istifa etmemelerini istemesine rağmen paşalar 21 Ocak 1920'de istifa ettiler. Bu arada 26 - 27 Ocak gecesi Hamdi Bey'in Abbas cephaneliğini basması İngilizleri çok kızdırdı. Misakımillî'nin kabulünün 17 Şubat olarak açıklaması üzerine, Ali Rıza Paşa Hükûmeti kuruldu. Anca bu hükûmet çok kısa ömürlü oldu 16 Mart 1920 sabahı saat 5.45'te İngiliz askerleri şehri işgal ettiler, askerlerimiz uykuda şehit edilirken, devlet daireleri Harbiye Nezareti olmak üzere her yer kontrol altına alındı, Meclis-i Mebusan basılarak Rauf Bey başta olmak üzere birçok mebus gözaltına alındı ve daha sonra Malta Adası'na sürgün edildiler.

Fevzi Paşa 17 Nisan 1920 tarihinde Beykoz'dan hareketle 20 Nisanda Kuşcalı'ya varmış, burada Mustafa Kemal Paşa ile telgraf başında görüşmüş. Mustafa Kemal kendisine Adapazarı'nda Yarbay Mahmut Bey'in Ankara'ya gelişine yardımcı olacağını ve mutluluk duyacağını bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa ayrıca Kâzım KARABEKİR Paşa'ya Fevzi Paşa'nın daveti üzerine, Ankara'ya gelmekte olduğunu bildirir.⁴ Fevzi Paşa 26 Nisan günü Lefke (Osmaneli)'de bulunan Ali Fuat Paşa'nın yanına gelir. Ali Fuat Paşa kendisini büyük bir coşkuyla karşılar. Ali Fuat Paşa daha on beş gün önce Fevzi Paşa'nın Harbiye Nazırı iken⁵ Ankara'da tanınmamak hususundaki tutumu sebebiyle Mustafa Kemal'in davranışını öğrenmek için Fevzi Paşa'ya haber vermeden Mustafa Kemal ile telgrafla görüşür.

³ Nutuk; C I, Ankara, 1989, s. 146-259. Ergün Aybars; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s. 325-321.

⁴ Utkan Kocatürk; Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, s. 152.

⁵ Ali Fuat Cebesoy; Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s. 322.

Pürüzlerin çözümünden sonra M. Kemal Fevzi Paşa'ya gelişinden duyduğu memnuniyeti bildiren bir telgrafla kendisini beklediklerini bildirir.⁶ Fevzi Paşa Ankara'ya hareket eder. 27 Nisan günü Ankara'da Tren istasyonunda Mustafa Kemal tarafından karşılandı BMM'de kürsüye çıkan Fevzi Paşa İstanbul'un işgalini ve içinde bulunulan durumu anlatır. Artık Mustafa Kemal ile Fevzi Paşa ayrılmaz ve dava dostu olmuşlardır. Bir devrimci ile bir muhafazakârın ülke, ulus ve çağdaş uygarlığa ulaşma yolunda bu birlikteliği ve Fevzi ÇAKMAK'ın ATATÜRK'ün eserine bağlılığı ölümüne kadar devam edecektir.

ATATÜRK İsmet Bey'i daha Hükûmet kurulmadan önce Genelkurmay Başkanlığına vekâlet etmekle görevlendirmişti: 3 Mayıs 1920'de Hükûmete de Fevzi Paşa'yı Millî Savunma Bakanı olarak önerirken Albay İsmet Bey'i bu sefer asaleten Genelkurmay Başkanlığına önermiş ve kabul edilmişti. Albay İsmet Bey'in Genelkurmay Başkanlığına Albay Refet Bey ve Ali Fuat Bey, İsmet Bey'in Anadolu'ya sonradan gelmiş olmasını ileri sürerek karşı çıkmışlardı. ATATÜRK İsmet Paşa'nın çok önceden Ankara'ya gelmiş olduğunu, ancak İstanbul'da kalmasının uygun olduğu için geri dönmek zorunda kaldığını hatırlatarak onları iknaya çalıştı.

İstanbul Hükûmetinin İngiliz güdümünde çalışan daha önce Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey'i idama mahkûm etmiş olan Divan'ı Harbî Örfî, şimdi Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşalar, Halide Edip gibi yirmiyi aşkın kişiyi gıyaben idama mahkûm etti. İdam kararları Sadrazam Damat Ferit ve Padişah Vahdettin tarafından 24 - 25 Mayıs ve 6 Haziranda imzaladı⁷.

Fevzi Paşa'nın örgütlemesiyle 18 Temmuz 1920'de Askerî Polis Teşkilatı kuruldu. Görevi iç güvenliğin sağlanması, yolların, şehir ve kazaların denetimi, insanların kontrolü sağlamak olan bu teşkilatın İçişleri Bakanlığının emrine girmemesine özen gösterildi. Diğer yandan teşkilat, askerî istihbarat ve karşı propaganda görevlerini de üstlendi.⁸ Asker kaçaklarının büyük bir tehlike hâlini aldığı ve normal mahkemeler yoluyla bu sorunun önünün alınmaması konusu, Mecliste büyük bir önemle ele alındı. 2 Eylül günü Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa tarafından hazırlanan "firar ceraimini irtikâp edenler hakkında kanun tasarısı (kaçak suçları işlemiş olanlar)", 8 Eylülde Mustafa Kemal'in önerisiyle Mecliste gündeme alındı. Fevzi Paşa, olağanüstü ihtiyaca dayanarak, savaş zamanına ait olmak üzere "Firariler hakkında Kanun"un kabulünü istedi. Bu kanun ile İstiklal Mahkemeleri kuruldu.

Hiç kuşkusuz Fevzi Paşa'nın Genelkurmay Başkanı oluşu, Albay İsmet Bey'in ise Batı Cephesi Komutanlığını Refet Bey'le bölüşmesi ve

⁶ age.; s. 367-371.

⁷ Atatürk'le ilgili Arşiv Belgeleri (1911-1921); Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1982.

⁸ Hamit Pehlivanlı; "Kurutuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı", Ankara, 1982.

düzenli ordunun kuruluşu, artık mücadelede gerilla savaşımdan düzenli ordu savaşına geçildiğinin habercisiydi. Askerin ve özellikle yedek subay eğitiminin önemi ortada idi. Birinci Dünya Savaşı'nda yitirilen subay boşluğunun acilen doldurulması için Ankara ve Konya'da subay yetiştirme merkezleri silah ve cephane imalathaneleri ve onarım bakım üniteleri kuruldu. Subay maaşlarına ve öğrenci harçlıklarına zam yapıldı. Subayların en büyük sıkıntısı ailelerinin geçiminin sağlanması idi. Mali sıkıntılar yüzünden maaşlar bazen birkaç ay gecikmeli verilebiliyordu.

Birinci ve İkinci İnönü Zaferlerinde düzenli orduya geçişin önemi anlaşıldı. Yunanistan haziran ayında çok daha üstün kuvvetlerle Kütahya - Eskişehir Cephesi'nden taarruza geçtiğinde ATATÜRK, İsmet Paşa'yı Batı Cephesi Komutanlığına atayıp Fevzi Paşa'yı da asaleten Genelkurmay Başkanlığına atadı. Fevzi Paşa'dan boşalan Millî Savunma Bakanlığına da Refet Paşa'yı önerdi. Genelkurmay Başkanı olmak isteyen Refet Paşa bakanlığı istemedi, sonradan kabul etti. Bu arada Yunan Kralı Konstantin "Yunanlılık fikrinin yenilmez kuvvetine" güvenerek İzmir'e geldi. Batı ülkelerinde M. Kemal'in sonunun geldiği sanılıyordu. Türk ordusu M. Kemal'in emriyle hızla Sakarya'nın doğusuna çekilmeye başladı. Yunan ordusunun öñü açılmış ve hızla Ankara yönüne doğru ilerlerken, TBMM'de büyük bir korku yaşıanıyordu. Fevzi Paşa'nın 22 Temmuz 1921'de "İlerleyen Yunan ordusu mezarına yaklaşıyor." demesi bile Meclisi yatıştırmadı. M. Kemal'e karşı olanlar, sorumluluğu ona yükleyip yıpratmak ve Enver'i onun yerine getirmek için bu çekilişi siyasi bir amaç için kullandılar. Fevzi Paşa bu durum karşısında, "Genelkurmay Başkanı olarak tek sorumlunun kendisi ve hesap vermeye hazır olduğunu..." söylemesine rağmen, Meclisteki heyecan ve endişe yatışmadı. İstiklal Mahkemelerinin yeniden görevlendirilmeleri kabul edilirken M. Kemal 5 Ağustos 1921'de başkomutan oldu. Cephede İsmet Paşa ordunun geri çekilme önerisini Fevzi Paşa, M. Kemal'in direktifi ile sırtını Karadeniz Dağları'na dayamış olarak doğu - batı yönünde yaklaşık 120 km yayılan cephede adım adım savunma ile düşmanı yıpratmasını istedi. Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım (Gündüz) Bey'in⁹ M. Kemal'in bu ortamda "Yunan ordusu vatanın harim-i ismetinde boğulacaktır." bildirisiyle milletin maddi ve manevi bütün gücünü ortaya koyduğunu belirtir. ATATÜRK bir müddet sonra da tarihî emrini yayımlar "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satih bütün vatandır." Sakarya Savaşı bu taktikle yürütölür. Cephanesi, süngüsü olamayan asker düşmanı dipçikle durdurur. Nice "Dipçik Tepeler" yaşandı. Fevzi Paşa cepheye gönderilecek cephane bulamadığı için gözyaşlarını tutamamıştır. Bu imkânsızlıklar içinde kazanılan Sakarya Savaşı'nın Başkomutanı M. Kemal'e, İsmet Paşa ile birlikte TBMM'de mareşal rütbesi verilmesini önerdi. M. Kemal karşıtlarının direnmesine rağmen Meclis, 19 Eylül 1921'de M. Kemal'e "mareşal rütbesi ve gazilik unvanını" verdi.¹⁰ M. Kemal'in

⁹ Asım Gündüz; "Hatıralarım", Derleyen: İhsan İlgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973, s. 56-75. (Asım Gündüz, Cumhuriyet Döneminde orgeneralliğe kadar yükseldi).

¹⁰ Ergün Aybars; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İzmir, 1995.

önerisiyle Sakarya Savaşı'nda ve Garp Cephesi Savaşı'nda fedakârlık göstermiş olan 129 zatın Türkiye Büyük Millet Meclisi Takdimnamesi'yle taltif edilmesini" teklif etti. Refet Paşa da Millî Savunma Bakanı olarak, Sakarya Muharebesi'nde fedakârlık gösteren Batı Cephesi mensubu erkân, ümera ve zabitanadan 234 kişiye İstiklal Madalyası verilmesini istedi. İsmet ve Fevzi Paşa'nın da içinde bulunduğu bu kişiler madalya ile ödüllendirildiler.

ATATÜRK yabancı devlet temsilcileriyle yapılan görüşmelerde, Dışişleri Bakanı'nın yanı sıra Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'yı da davet ediyordu. Ankara Anlaşması Fransa ile böyle bir ortamda imzalanmıştı.¹¹ Fevzi Paşa, Enver Paşa'nın ülkeye girmeye çalıştığını ve M. Kemal'e karşı bir komplo içinde olduğunu 24 Eylülde Kâzım KARABEKİR Paşa'ya bildirerek bu konularla ilgili önlem alınmasını bildirdi.

Büyük Taarruz'un hazırlıkları içinde ordunun maddi manevi güçlendirilmesi, eğitim ve disiplin sağlanması, moralin en yüksek düzeye ulaşmasında Başkomutan'ın yanı sıra Fevzi Paşa'nın etkisi açıkça görülüyordu. Büyük Taarruz'daki hizmetleri dolayısıyla, M. Kemal'in isteği ile Fevzi Paşa Mareşalliğe, İsmet Paşa da Ferikliğe terfi ettiler. Diğer komutanlarda bir üst rütbeye terfi ettiler.

Mudanya'da ateşkes görüşmeleri sürerken Fevzi Paşa zaferin rehavet getirmemesini sağlarken M. Kemal'den aldığı emirle orduyu savaşa hazır düzende tuttu. Mudanya Mütarekesi, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un bütün savaş ihtiraslarına rağmen sonuçlandı.

Saltanatın kaldırılması sırasında, yüksek komutada ayrılıklar ortaya çıkmaya başladı. İsmet Paşa ile Fevzi Paşa'nın İstiklal Savaşı'na sonradan katılmış oldukları hâlde Mustafa Kemal'in yanında öncelikli yere geçmeleri Rauf, Ali Fuat, Refet ve Kâzım KARABEKİR'i tedirgin ediyordu. Sivas'ta Fevzi Paşa'nın kendisine Mustafa Kemal'in peşinden gitmeyin, o ihtiraslıdır, maceraya giriyor, diktatör olmak istiyor dediğini belirtmiş olan KARABEKİR, Büyük Zafer sonrası Fevzi Paşa'nın Mustafa Kemal'in diktatörlüğü desteklediğini ileri sürmektedir.¹² Ali Fuat Paşa, ATATÜRK'e "Bundan sonra senin apotrların kimlerdir?" diye sorduğunda, "Benim apotrlarım yoktur." yanıtını almıştı. Rauf Bey, Refet ve Ali Fuat Paşaların daveti üzerine Keçiören'de Refet Paşa'nın evinde yapılan toplantıda (Amasya Genelgesi'ni imzalayanlar toplantısı) Mustafa Kemal'e saltanatın kaldırılmaması uyarısı yapılmıştı. Ancak Lozan görüşmelerine temsilci olarak katılmayı, Mondros Mütarekesi'nin izini üstünden atmayı düşünen Başbakan Rauf Bey barış görüşmelerine kendisi gitmek istiyordu. Saltanatın kaldırılmaması için Mustafa Kemal'e baskı yapan bu kadro 31 Ekim günü Mecliste yaptıkları konuşmalarla Mustafa Kemal'e destek verdiler. 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı.

¹¹ age.; s. 510.

¹² Kazım Karabekir; "İstiklal Harbimiz", Türkiye Yayınları, İstanbul, 1960, s. 391.

* Apotr: is. Fr. apôte Yardımcı, koruyucu, havari. Bk. Türkçe Sözlük; TDK Yayınları, Ankara, 2005, s. 109.

ATATÜRK'ün Lozan'a İsmet Paşa'yı göndermesi ayrılığın su yüzüne çıkmasını hızlandırdı. Öyle görünüyordu ki İsmet Paşa ikinci adamdı. Fevzi Paşa ise ordunun emanet edildiği komutan idi. Lozan görüşmeleri çok gergin bir ortamda geçiyordu. Türkiye emperyalizme karşı şimdi Lozan'da masa başında savaş veriyordu. Gerginliğin yoğunlaştığı 20 Aralık 1922 günü İsmet Paşa, Ankara'ya yolladığı raporda "Konferansın bir bunalım sonunda kesilmesi ihtimaline karşı hazırlıklı bulunmak" gerektiğini bildirdi. Fevzi Paşa her ihtimale karşı orduların ileri harekâta hazırlanmasını bildirdi. Lozan Şubat 1923'te kesilmesinden sonra TBMM'de karşıt kanat özellikle Ali Şükrü Bey'in İsmet Paşa aleyhinde ağır suçlamaları Mecliste havayı çok sertleştirdi. ATATÜRK'ün İsmet Paşa'yı tutması, Ali Şükrü Bey'in öldürülüşü, Topal Osman'ın cinayet sanığı olarak yaralı ele geçirilişi ve ölümü, Nisan 1923 başında Ankara'da siyasi entrikaların, Mustafa Kemal'e karşı ne kadar acımasızca kullanıldığını gösteriyordu. Lozan'ın ikinci evresi 23 Nisan 1923'te başladı 24 Temmuzda da barış imzalandı. Başbakan Rauf Bey, müjdeyi ATATÜRK'e bildirirken bu zafer başta siz olmak üzere Kâzım KARABEKİR, Ali Fuat ve Refet Paşaların eseridir, dedi. İsmet ve Fevzi Paşaların adının geçmemesi dikkat çekmişti. Rauf Bey Başbakanlıktan da istifa edip Ankara'dan ayrıldı.¹³

Cumhuriyet'in ilanında ne yazık ki ATATÜRK'ün bu arkadaşları yoktu. Hatta Cumhuriyet'in oldubittiye getirildiğini ileri sürüyorlardı. ATATÜRK Nutuk'ta Türk Devrimi'nin gerçekleştirilmesi sürecinde, kendi idrak sınırlarına göre, yanından ayrılan bu arkadaşlarının karşısına geçtiklerini yazar. Artık ATATÜRK'ün kadrosu belirginleşmişti. Cumhuriyet'in ilk Başbakanı İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa'dır.

ATATÜRK Fevzi Paşa'ya orduyu siyasetin dışında tutma görevini vermişti ve bu konuda kendisine en üst derecede güven duyuyordu. Cumhuriyet'in ilanından bir ay geçmeden, İstanbul basınının muhalif kanadında hilafetin kaldırılacağını ileri süren yazılar çıkmaya başladı. Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Baro Başkanı Lütfi Fikri Beyler ATATÜRK'ün şahsını da hedef alan ağır suçlamalar, hatta hakaret sayılabilecek cümleler kullanıyorlardı. Ağa Han ve Emir Ali'nin Başbakan'a yolladıkları mektupların bu gazetelerde yayımlanması üzerine İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gönderilmesi kabul edildi.¹⁴ 13 Aralıkta İstanbul'a gelen Fevzi Paşa'yı Pendik'te Şükrü Naili Paşa ve kalabalık bir gazeteci topluluğu karşıladı. Gazetecilerin bu konuyla ilgili sorularına, askerin politikaya karışmayacağını, İstanbul'a yalnızca dinlenmek amacıyla geldiğini belirtti. İstiklal Mahkemesi konusunda düşüncesini soran gazeteciye de Mahkemenin bildirisinde yeterli bilgi bulunduğunu, Mecliste İstanbul'a İstiklal Mahkemesi gönderilmesine karşı çıktığı yolundaki bir soruya da ne lehte ne de aleyhte olduğunu, kesinlikle çekimser kaldığını söyledi.¹⁵ İstanbul İstiklal Mahkemesinin

¹³ Nutuk; s. 552-571. Aybars; Cumhuriyet Tarihi s. 177.

¹⁴ Aybars; "İstiklal Mahkemeleri", Milliyet Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 181-208. (63 ret, 6 çekimser, 89 oy ile kabul edildi. İdam yetkisi verilmedi.)

¹⁵ Aybars; "İstiklal Mahkemeleri", s. 191.

yargılamaları 5 Şubat 1924'te sona erdi, Lütfi Fikri Bey, Halife'yi isyana kışkırtmaktan beş yıla mahkûm oldu. Diğerleri berat ettiler. Lütfi Fikri Bey de çıkan af kanunu ile affedildi. Mahkemenin görevinin sona ermesinden sonra 3 Mart 1924 günü TBMM'de kabul edilen kanunlarla Hilafet, Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırıldı, Tevhid-i Tedrisat (Eğitimin Birliği) Kanunu kabul edildi. İstiklal Mahkemesinin yarattığı ortam sayesinde olaylar çıkmamıştı.

Hilafetin kaldırılması sonrası, ayrılık başladı. Bu ayrılık asker komutan ve milletvekillerinin, milletvekilliği haklarını kullanmak üzere Meclise gelmeleri üzerine ATATÜRK, kendisinden yana olanların Fevzi Paşa dâhil, mebusluktan istifalarını sağlayıp, askerlikle mebusluğun bağdaşmayacağı yasaının çıkmasını gerçekleştirdi. Meclise gelen komutanlar, askerlik görevinden istifa etti, askerî görevlerini terk etmek zorunda kaldılar. The Times (13 Kasım) komutanlar olayının Rauf Bey'in evinde düzenlenmiş olduğunu ve Mustafa Kemal'in bu oyunu bozduğunu yazıyordu. Bu gelişmelerin sonunda 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Partisi) kuruldu. Genel Başkanı Kâzım KARABEKİR, Genel Sekreter Ali Fuat Paşalar idi. Rauf Bey, Refet Paşa, Dr. Adnan (ADIVAR), siyaset hakkı olmayan Halide Edip (ADIVAR) vd. yeni partinin -Mustafa Kemal'in, kurmayın, ayrılık yaratmayın ricasına rağmen- kurucuları olarak ön plana çıktılar.¹⁶ İçeride bu ortam, dışta ise Musul sorunu yüzünden İngilizlerle, İtalya ve hatta Yunanistan ile bir savaşa girilmesinin tehdidi altında iken İngiliz ajanları tarafından hazırlandığı bilinen Şeyh Sait İsyanı çıktı. ATATÜRK, Başbakanlıktan ayrılmıştı ve İstanbul'da bulunan İsmet Paşa'yı Ankara'ya çağırdı. İsmet Paşa'yı, Fevzi Paşa ile istasyonda karşıladı. Hemen Çankaya'ya gidilerek durum görüşüldü. Çözüm için İsmet Paşa'nın yeniden Başbakanlığa gelmesi uygun görüldü. Fethi Bey istifa etti ve İsmet Paşa kabinesi 4 Mart 1925 günü güvenoyu aldı. Aynı gün Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edildi. 7 Mart 1925'te de İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesi ve Ankara İstiklal Mahkemesi kuruldu. Türk Devrimi'nin en bunalımlı yıllarında, olağanüstü tehdide karşı, olağanüstü önlemlerle çözülmek yoluna gidildi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, isyanın bastırılması için gereken tüm askerî tedbirleri -kısmî seferberlik dâhil- yerine getirdi ve asilerin liderleri Şeyh Sait ve adamları 16 Nisan 1925'te yakalandılar.

İstiklal Mahkemelerinin bu dönemde iki ayrı özelliği dikkat çeker. İsyân Bölgesi İstiklal Mahkemesinin görevi, isyan suçlarına bakmaktır. Ankara İstiklal Mahkemesinin görevi ise Türk Devrimi'ne ve Cumhuriyet'e yönelik her türlü komployu etkisiz hâle getirmektir.¹⁷ Fevzi Paşa Türk ordusunu ATATÜRK'ün istediği gibi siyasi olayların dışında tutmayı ve rejimin ve ülkenin bütünlüğü konusunda da sorumluluk sahibi yapacak şekilde yönetmeyi bu en bunalımlı dönemde büyük bir şekilde başarmıştır.

¹⁶ age.; s. 212-216.

¹⁷ İstiklal Mahkemeleri, idam hükümleri, silahlı isyan, suikast ve ihanet suçlarına uygulandı. Şeyh Sait dâhil 47 asi Diyarbakır'da meydanda asıldı. Bu mahkemelerin hükümleri, İzmir'de 13 kişi -ki bu kişiler İzmir Suikastı sanıkları idi- Ankara'da 5 kişi, şapkaya karşı halkı silahlı eyleme kışkırtan, isyan çıkaran 27 kişi için uygulandı. Erzurum - Giresun - Malatya'da iki yıl içinde tüm idam edilenlerin sayısı 360 kişi kadardır.

Sonuç

Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın 1944'te emekli olana kadar, hiçbir zaman ön plana çıkmadığını görüyoruz. Onun Ağrı - Dersim isyanlarının bastırılmasında, kesin sonuç alacak askerî tedbirleri başarıyla uygulaması yanında; rejime, ülke bütünlüğüne, bütün bunların da üstünde olarak Atatürkçülüğe ve ATATÜRK'ün eseri olan Türk Devrimi'ne bağlılığını görmekteyiz. Muhafazakâr bir insan olan Mareşal Fevzi ÇAKMAK, ATATÜRK'ün dehasına ve onun Türk ulusunu nasıl emperyalizmin boyunduruğundan kurtardı ise çağdaş uygarlık düzeyine ulaştıracağına inanıyordu. Aynı şekilde ATATÜRK'ün Türk Devrimi'ni ve Atatürkçülük ilkelerini de başaracağına inanıyordu. Daima onun yanında oldu. ATATÜRK'ün ölümünden sonra da bu tavrını aynen sürdürdü. Saltanatın, hilafetin kaldırılışı, Medeni Kanun, laiklik, yeni harfler, şapka, vb. gibi bütün devrimler Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın Genelkurmay Başkanlığında başarılıydı. ATATÜRK'ün isteği üzerine, Ahmet Hamdi Akseki tarafından yazılan "Askere Din Kitabı"¹⁸ nı, Fevzi Paşa'nın 26/03/1925 tarihli yazısı ile, orduya gelen gençlerin eğitiminde kullanılmak üzere, eğitim kitabı olarak emir verdi.

Soyadı Kanunu'nun kabulünden sonra ATATÜRK yakınlarındaki kişilere, başarılarına uygun soyadları öneriyordu. İsmet Paşa'ya "İNÖNÜ", Mahmut Esat Bey'e "Bozkurt" soyadları gibi. Fevzi Paşa'ya da "Sakarya" soyadını önerdi. Ancak Fevzi Paşa aile lakabı olan "ÇAKMAK" soyadını almak istediğini belirterek kibarca ret etmiştir.

ATATÜRK ve Fevzi Paşa'nın aralarındaki derin saygı ve sevginin, büyük bir güvenden kaynaklandığını belirtmemiz gerekir.

Konuşmamda adı geçen ve geçmeyen İstiklal Savaşı'mızın asker sivil bu şerefli insanlarına minnet borcumuzu daima hatırlamalıyız. Hepsinin ruhları şad olsun.

¹⁸ Ahmet Hamdi Akseki; "Askere Din Kitabı", Halk Kitapları, 1925.

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK VE GÜNLÜKLERİ

Yrd.Doç.Dr.Nilüfer HATEMİ*

Mareşal Fevzi ÇAKMAK ve askerî hayatı için, en önemli kaynaklardan biri, uzun yıllar tuttuğu günlükleridir. Bu defterler, yazarıyla beraber nice cepheler, kanlı çarpışmalar, işgaller, acı ve savaşlardan geçmiş, bir neslin özverisinin neleri başarabildiğinin, vakur tanıklığını yapmışlardır. Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın az rastlanan bir düzenlilikle tuttuğu bu kayıtlar hem tarihimizin bir dönüm noktasını hem de yazarını anlamamız, tanımamız açısından son derece değerlidir.

Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın elimizde bulunan dört adet defteri Mart 1911 ile Aralık 1921 arasındaki dönemi kapsar. Bu süreç, bir imparatorluğun yıkılışının, cumhuriyete giden yolun kuruluşunun, âdetâ gün gün çekilen resmidir. Mart 1911 - Temmuz 1913 yıllarını içeren I. Defter, Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın genç bir yarbay olarak Balkanlar'da görevli olduğu yılların, isyanların, komite çatışmalarının ve Balkan Savaşları'nın kayıtlarıdır. II. Defter, Temmuz 1913 - Ağustos 1915 tarihlerini, ve dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı öncesindeki dönemi, seferberlik ve savaşın çıkışını, cepheleri, Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın aldığı görevleri, askerî ve siyasi durum hakkındaki bilgileri içermektedir. III. Defter, Ağustos 1915 - Temmuz 1918 döneminin kayıtlarıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ı ve birliklerini cepheden cepheye izlememizi sağlar: Anafartalar, Doğu, Kafkas, Sina - Filistin cepheleri gibi. IV. Defter ise, Ağustos 1918 - 31 Aralık 1921 tarihlerini arasındaki dönemi içerir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tam anlamıyla son günlerini, bir ulusun kurtuluşunun ve cumhuriyetin temellerinin atılacağı yılların kayıtlarıdır. Nablus'ta başlayan bu defter, Ankara'da son bulmaktadır.

Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın 1911'den 1921 sonuna dek tuttuğu ve toplam 733 sayfadan oluşan bu dört günlüğün dışında, iki küçük defteri daha vardır. Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın elimizdeki son kayıtları, 1950 yılının ilk üç ayını, 1 Ocak - 2 Nisan 1950 tarihlerini kapsar ve toplam 27 sayfadır. Ciddi sağlık sorunları yaşayan fakat günlük tutmaya devam eden Mareşal Fevzi ÇAKMAK, bu iki defterde çeşitli konularında iki üç cümleyi aşmayan kısa notlar yazmıştır.

Günlüklerin değeri üç açıdan tartışılmazdır. Öncelikle, Mareşal Fevzi ÇAKMAK tarafından tutulmuş olmaları, yüksek rütbeli askerî görevleri, son dönem tarihimizdeki rolü, bilgi ve tecrübesi, mesleki ve siyasi çevresi satırlarına yansımakta, bu konularda araştırma yapacaklara çok önemli bir kaynak sağlamaktadır. Ayrıca, bu defterlerin kesintisiz on bir seneyi kapsamaları azımsanmayacak bir devamlılık ve bütünlük oluşturmaktadır. Son olarak, defterlerin günlük olarak yazılmış olması başlı başına bir önem taşır. Anı şeklinde, olayların üzerinden yıllar geçtikten sonra, yeni

* Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü

değerlendirme ve bilgiler ışığında, dolayısıyla ister istemez etkilenecek yazılmış olmamaları, günü gününe, hiçbir ekleme ve çıkartma yapılmadan, sıcaklığına tutulan notlar olmalarının değeri büyüktür.

Günlük denildiğinde çoğunlukla yazarın duygu ve düşüncelerini içeren, istek ve pişmanlıklarıyla örülü satırlar akla gelir. Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın defterleri ise "dışa dönük"tür. Olayları, gelişmeleri, ve çevresini iyi gözlemleyen, mesleği ve sorumluluk alanlarıyla ilgili konulara notlarında öncelik tanıyan bir eylem adamının yazıdır. Kaleme alınmalarından neredeyse yüz yıl geçmiş bile olsa, soğukkanlı yaklaşımı, yazdıklarının doğruluğuna verdiği önem, kullandığı kelimelerin bir asker ve komutandan beklenen dikkat ve özenle seçilmiş olması, tüm olumsuz şartlarda bile dünyadaki siyasal, askerî ve sosyal olayları yakından izlemesi bakımından günlükler bize, geçmişimize ve bugüne ait paha biçilemez bir ışık tutmaktadır.

Oldukça geniş bir zaman dilimini kapsayan bu yüzlerce sayfa, askerî, siyasal, sosyal, ekonomik, coğrafi ve meteorolojik verilere kadar, pek çok konuda bilgi içermektedir. Mareşal Fevzi ÇAKMAK, günlüklerinde okuyucuya o denli faklı konularda bilgi sunmaktadır ki yazdıkları pek çok alanda kaynaklık edecek zenginliktedir. Örneğin, defterler sadece askerî açıdan ele alınıp tüm bahsi geçen çarpışma ve savaşlar araştırılabilir. Hatta insan faktörü merkeze yerleştirilip sadece neferlerin sağlık şartları, hangi dönemlerde ne tür bulaşıcı hastalıkların görüldüğü gibi gayet sınırlı bir çerçevede bile azımsanmayacak sonuçlara ulaşılabilmektedir. Ayrıca yazarının kişisel tarihi, tecrübeleriyle biçimlenmiş bakış açısı ve bu uzun savaş yıllarında yaşadıkları için daha güvenilir bir kaynak bulmamız mümkün değildir.

Pek çok yönden günlükler Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın çok disiplinli ve düzenli bir subay olduğunu göstermektedir. Kendi kayıt sistemini oturtmuş olan yazar, sıralama biçimine de sadık kalarak, senelerce aynı şekilde notlarını tutmaya devam eder: gün - ay - sene - haftanın günü - bulunduğu yer - meteoroloji bilgilerini hep sırasıyla yazar. Hastalandığında, ciddi sağlık sorunları olduğunda bile, günlük tutmayı aksatmaz, bir iki gün gecikmeli de olsa defterine not düşer. Yazmaya değecek bir olayın olmadığı günler bile, hiç olmazsa tarihi, bulunduğu yeri ve hava durumunu kaydeder. Oldukça ayrıntılı bir biçimde, geçtiği yerleri, köy, tepe, nehir, köprü isimlerini, kullanılan vasıtaları, yolun durumunu ve mesafenin ne kadar sürede alındığını yazar. Bunlar askerî bakımdan çok değerli verilerdir.

"18 Kasım 1915, Perşembe. Keşan. Güneş. Saat 1. Sonra da 10'uncu Fırkayı teftiş için Kiliselî (Süleymaniye) havalisine gittim. 30'uncu Alayı orada ve diğerlerini yerlerinde teftiş ettim. Otomobil kırıldığından hasta arabasıyla Turhan civarına kadar ve oradan yeniden celb edilen bizim otomobil ile Nisfulleyle'den sonra (iki saat) Keşan'a avdet ettik."

“11 Mart 1916, Cumartesi. Sivas. Yağmur. Saat 8,5 evvelde yük otomobilinden benzin alınarak ve Zara’da gümüş lehimle otomobil bittamir Köseadağı’nı aştık. Kurbağa Karakolu civarında altı saat, gece kar üstünde kaldık. Burada çok muhacirin kafilisine rast geldik.”

“4 Aralık 1919, Perşembe. Suşehri. Kapalı. On bir buçuk saat araba ile Refahiye’ye geldik. Ortaköy’de arabamız devrildi, gözüm çıkayazdı.”

Her başarılı asker gibi, çalışkanlığı, cesareti ve kendisini tamamen işine adanması sayesinde orduda yükselen Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın günlüklerinde, görev aldığı pek çok çarpışma, muharebe ve savaş ayrıntılarıyla bulunur. Tasvirlerinde ve verdiği bilgilerde kişisel değerlendirmeler değil, bir komutanın tespitleri vardır. Kendi başarılarına, çarpışmalardaki katkılarına yer vermez. Bu yöntem, günlüklerin en başından beri izlediği bir yaklaşımdır. Grup çalışmasına verdiği değer ve her askerin kendi üzerine düşen görevi yerine getirmesiyle hedefe varılacağına olan inancı, yazdıklarında açıktır. Kendi komutasında da olsa, eğer bir görevi askerleriyle beraber tamamladıysa, notlarında bunu asla birinci tekil şahısla belirtmez. Ancak bir haritayı kendisi hazırladığında, bir rapor yazdığında veya bir başına bir keşif faaliyetinde bulunduğunda, önemli bir askeri emir verdiğinde, yaptığı işin tüm sorumluluğunu üzerine almaktan çekinmez.

“27 Ekim 1912. Pazar. Köprülü. İştîp istikametinde keşif için gittim. Bir Sırp keşif kolu tarafından takip olundum. Sırpılardan bir esir alındı.”

“10 Mart 1916. Cuma. Kayseri. Kapalı. Saat 7 evvelde hareketle, saat 5,5 sonra otomobille Sivas’a girdik. Sivas civarında çamur çok ve diğer otomobil yolda kaldı. Kayseri’ye gelirken yolda zabıtini katleden 60’ıncı Alaydan bir neferin idamına badelhüküm emir verdim ve kıtaatını fena sevk eden Binbaşı Ali Galip Efendi’nin kumandadan alınarak, Erzurum’a mevkufen gelmesini emrettim.”

“8 Aralık 1917. Cumartesi. Nabus. Yağmur, Mütebeddil. El-Bire’ye geldim. Düşman, saat 3 evvelden itibaren Beyt Aksa, Ayn Kerim, Beytüllahm cephesine iki piyade ve bir süvari fırkasıyla taarruz ederek, ... kuvvetli topçu istimaliyle bütün birinci hattımızı işgal, ve kıtaatımızı El-Burc, Lifta ve Kudüs’ün garb ve cenubuna çekilmeğe icbar etti. El-Burc’daki düşman taarruzatı piyade muharebesiyle ve diğer cephelerde topçu ve piyade ateşiyle tevkif edildiyse de Fuat Paşa’nın müdafaa imkânı görmemesi üzerine, Kudüs’ün tahliyesine karar verdim.”

“9 Eylül 1921. Cuma. Karapınar. Kapalı... Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar, Karapınar’a geldiler. Düşmana taarruzu ben teklif ve teşrih ettim.”

Günlüklerin ilk sayfalarından itibaren asker ve sivil kayıpların detaylı bir şekilde yazıldığını görüyoruz. Hasta neferlerin sayısı, salgınların etkileri, esir ve kayıplar, çarpışmada yaralanan ve şehit olanlar hakkında bilgi bulunmaktadır. Savaş döneminin insan hayatına yansıyan kanlı şeması bu günlüklerin satırlarından izlenebilir. Mareşal Fevzi ÇAKMAK, ölüm ve

hastalık vakalarını dikkatle not eder: bomba, topçu ateşi, salgın hastalık, kalp krizi, yıldırım, sel gibi sebeplerden meydana gelen kayıplar belirtilir. Salgınlardan korunmak için yapılanlar, aşılar, karantina uygulamaları, hastanede tedavi olanların sayıları, iklim koşullarının etkileri hakkında bilgi verilir. Askerin durumu, yorgun nefer sayısı, birliklerin yüzdeleriyle gösterilmektedir. Ordunun başarısını etkileyecek olan binek ve taşıma hayvanlarının durumu da günlüklerde yer almaktadır.

“23 Ocak 1913. Perşembe. Dolyana. Yağmur. Mütebeddil. Kapalı... Premedi Hastanesinde tifüs ve dizanteriden on günde 41 kişi vefat etmiştir.”

“31 Ağustos 1914. Pazartesi. Ayamama Çiftliği Ordugâhı. Güneş... 296 nefer hasta yorgun (% 2,3) ve 108 hayvan % 3,7 yorgundur.

“14 Aralık 1915. Salı. Çamteke. Güneş. Liman Paşa karargâhımıza geldi... 12'nci Fırka seylabdan ve soğuktan pek müteessir olarak, yüzlerce mağruk ve münce miden fevt vuku bulmuştur. Balon gemisi gelerek Anafarta'yı bombardıman ettiler.”

“19 Nisan 1916. Çarşamba. Bayburt. Yağmur ve Güneş. Dün geceki kar fırtınasında Kaledere Tepesi'ne 1,5 metre kar yağdı, askeri bastırmıştır. Müfreze kurtarılmış... dört nefer donmuştur. Akçakale'de düşman muhacirleri bombardıman ederek, kadın - çocuk 20 kişi şehit olmuştur.”

Günlüklerinde askerin sağlığı hakkında detaylı bilgi veren Mareşal Fevzi ÇAKMAK, kendi sağlığı konusunda aynı hassasiyeti göstermez. Olduğu tifo ve kolera aşılarını not eden Mareşal Fevzi ÇAKMAK, geçirdiği rahatsızlık veya kazayı nadiren belirtir. Ayakta geçirdiği sağlık problemleri günlüklerinde pek yer almaz.

“16 Eylül 1914. Çarşamba. Ayamama Ordugâhı. Güneş. Kolera aşısı ile aşılandım.”

“8 Mart 1915. Pazartesi. Göztepe. Kapalı... İnfluenza'dan esir-i firaşım.”

“11 Ağustos 1918. Pazar. Nablus... Hastayım. 6 ay tebdil-i hava yazıldı.”

“12 Eylül 1920. Pazar. Ankara. Güneş. Hastayım. Dizanteri.”

Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın günlüklerinde dikkatimizi çeken bir özellik de haber ve bilgilerin doğruluğuna verdiği önem ve bunları kaydederken gösterdiği titizliktir. Kaynağından emin olmadığı verilere kuşkuyla yaklaşır ve doğruluğu tam olarak kanıtlanmamış haberleri “şayia” olarak yazar. Doğrulanmayan hiçbir veri, bilgi olarak ele alınmaz. Zaman zaman gazete ve haber ajansının adı, verinin sağlamlığı kaydedilmiştir. Sayı ve istatistik konusunda da oldukça dikkatlidir. Bunların hatalı olduğu durumlarda, doğrularını da günlüklerinde belirtir.

“20 Ağustos 1912. Salı. Üsküp. Arnavutlar 84 vagon, 3 trenle bu sabah silah atarak Üsküp’ten Firuzbey ve Metroviçe’ye müteveccihen hareket ettiler. Ceman 5000 kişi - 30.000 deniliyordu?!”

“25 Ocak 1918. Cuma. Nablus. Güneş... Köylülerin ifadesine göre İngiliz askerleri 3 ay istirahat almışlarmış.”

“5 Mart 1919. Çarşamba. Beykoz. Yağmur... Reuter Ajansı, İstanbul ve Boğazlar’ın beynelmilel bir hâle vaz’ı ve Anadolu dâhilinde bir Türkiye hükûmeti teşkiline karar verildiğini bildirdi.”

“24 Ekim 1919. Cuma. Beykoz. Güneş. Mustafa Kemal’in Sivas’ta katledildiğine dair bir eracif (yalan, uydurma söz) çıktı.”

“20 Mart 1921. Pazar. Ankara. Güneş. Bolşeviklerle yapılan muahedeye nazaran Ardahan ve Artvin bizdedir... Kızıl Alayların aleyhimize silah istimali şayi oldu. Ruslarla aramızı açmak için bir itilaf manevrası olacaktır.”

Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın günlüklerinde, çarpışılan düşman kuvvetleri için kullandığı kelimeler ilginçtir. Yazarın şahıs eklerinde gösterdiği özen, burada da dikkat çeker. 1911 ile 1922 yılları arasında, komitacı ve asilerden, düzenli orduya dek çok farklı güçlerle çarpışılmıştır. Mareşal Fevzi ÇAKMAK, çoğunlukla karşı tarafı “düşman” kelimesi ile tanımlamış, daha fazla bir dinî, etnik veya millî açıklamada bulunma gereği duymamıştır; ama zaman zaman “eşirra”, “eşkiya” hatta “haşerat” kelimelerinin kullanımına da rastlanır. Düşman kelimesinin tercihi bir çeşit zorunluluk olarak da algılanabilir. Savaşılan gücün kimliğinin, hangi gruplardan oluştuğunun bilinemediği pek çok çatışma yapılmıştır. Bazen karşı tarafın kullandığı dil kimliklerini ele vermiş bazen de yakalanan esirlerden bu bilgiler alınmıştır. Günlüklerde geçen Karadağlı, Malisör, Anzak, Gurka, Hintli, Arap, Yunan, Ermeni, Rus ve işgal devletleri orduları, savaşılan “düşman”ın kimliğinin ve renklerinin çeşitliliğini göstermeye yeter. Düzenli bir Yunan, İngiliz veya Fransız ordusu ile savaşılıyorsa, bunlar milliyetleri ile tanımlanır.

“10 Mayıs 1916. Çarşamba. Bayburt. Kapalı, hafif yağmur. Dün gece Mişankas cihetinde bir düşman kolu takarrüb etmekle, ateşle tard edildi... Meryem Ana Köprüsü’nde yedi kişilik bir keşif kolumuz maktul bulundu. Rumlardan şüphe vardır.”

“28 Nisan 1918. Pazar. Nablus. Güneş... İki bölükle mukabil taarruz yapılarak Hırbet ed Dir garbındaki tepe düşmandan istirdad edildi. Burada taarruz edenler Hintlidir.”

Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın günlüklerinde çarpışma hatlarından, düşmanın konuştuğu lisanın duyulduğu veya bağırılarak iletişim kurulmaya çalışıldığı pek çok örnek bulunur. Düşmanın kullandığı dil, kesin olmamakla birlikte bize kimlikleri hakkında bir nebze bilgi verebilir. Bu durum özellikle 1914-1918 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı sırasında dikkat çeker ve

Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın defterlerinde belirtilir. Ayrıca yer yer Osmanlı vatandaşı olma ihtimali bulunan ama düşman tarafında savaşan askerlerin sözleri bazen de ricaları işitilir:

“17 Eylül 1915. Cuma. Ali Bey Çiftliği civarı. Güneş, Rüzgar... Düşmanın Rumca tekellümü işitildi.”

“22 Mayıs 1916. Pazartesi. Bayburt. Güne... Karıklıhan şimalindeki Çataltepe'ye iki defa ve Meryem Ana şimalindeki Düztepe'ye baskın yapan düşman defedildi. Baskın yapanların Ermeni olduğu ve Türkçe 'Ahmet Atma' diye bağırarak işitildi.”

“3 Mayıs 1917. Perşembe. Yağmur, Güneş. Samsun'a geldim, kıtaatı, hastaneleri teftiş ettim. 37'nci Fırka merkez garbında, 'Türkler ve Almanlarla musâlahâ yapacağız.' diye Ruslar bağırıyorlar.”

“20 Mayıs 1917. Pazar. Refahiye. Kapalı, Yağmur. Kemah'a geldim... Düşmanla mukalemede Rus efradı 'sulh-ı ebedî' istediklerini bildirmişlerdir.”

“21 Mayıs 1917. Pazartesi. Kemah. Mütebeddil... Ruslar 'Topçumuzdan sakınınız, biz piyadeler ateş etmeyeceğiz.' diye bağırıyorlar.”

Mareşal Fevzi ÇAKMAK dünyadaki siyasal ve sosyal olaylarla yakından ilgilidir, gelişmeleri merak eder, izler ve not alır. Edinebildiği gazete, dergi ve raporlardan faydalanması zaten gençliğinde kazandığı bir alışkanlıktır ve vefatına dek bu merakı hiç azalmamıştır. Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın ilgi alanı komşu ülkeler ile sınırlı değildir, doğrudan veya dolaylı olarak ülkesini, askerî dengeleri ve siyasal durumu etkileyebilecek her türlü gelişme hakkında bilgi sahibi olmaya özen gösterir. Tabii afet ve açlık gibi felaketler de dikkatinden kaçmaz. İnsanların yaşam koşullarını en basit kelimelerle, en yalın hâliyle yazar. Ayrıca bulunduğu şehirlerde gördüğü tarihî yapılar, sanat eserleri, insanlar, gelenekler, batıl inançlar, ekonomik durum da günlüklerde yer bulur.

“30 Aralık 1915. Perşembe. Keşan. Güneş... Hindistan muhtariyetinin müzakeresine İngiltere müsaade etti...”

“14 Mart 1917. Çarşamba. Kelvaris. Güneş... Çin de Almanya ile kat-ı münasebat etti.”

“2 Mayıs 1918. Perşembe. Nablus. Güneş... Şerif Hüseyin artık camilerde Halife Mehmet Reşad namına hutbe okutmuyormuş...”

“12 Aralık 1919. Cuma. Erzurum. Kapalı... Yakutiye (tek minare), Devletiye (Devlet Hatun - çift minareli) medreselerini ve kaleyi gezdim...”

20 Eylül 1920. Pazartesi. Dikmen. Güneş... Fransa Reis-i Cumhuru Deşanel (Deschanel) delirmiştir. İtalya'da şiddetli zelzele ve İrlanda'da şiddetli ihtilal devam ediyor.”

“11 Haziran 1921. Cumartesi. Ankara. Güneş... Filistin’de Yahudilerle Araplar arasında musademat.”

“11 Eylül 1921. Pazar. Karapınar. Güneş... Rusya’da 25.000.000 aç vardır.”

“11 Ekim 1921. Salı. Ankara. Güneş... Japon Meclisi, İngilizlerin Misakımillî’yi kabul edeceklerini bildirdi.”

“27 Kasım 1921. Pazar. Ankara. Kapalı, Soğuk... Atina’da komünist grevi...”

Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın ilk defterlerine bakarak, azimli ve geleceği parlak bir asker olduğunu söylemek mümkündür. Mesleki hayatında hep mükemmeli arayan, çalışkan, başarılı bir subay olmuştur. Bilerek ve isteyerek ikinci planda kalmayı tercih ettiğini, kendisini hiçbir zaman öne çıkartmadığını görüyoruz. Madalyalar, rütbeler, tenzil veya terfiler değil, askerî görevlerini layıkıyla yerine getirmesi hep merkezdedir. Kendisini kimseyle kıyaslamaz ve defterlerinde kendi geleceği ile ilgili tek bir dilek veya plan bulunmaz. Bugünü doğru yaşama felsefesi, gelecek kaygısına üstün gelmiştir. En üst askerî erkân çevresinde de en yüksek rütbe ve görevlerde de hep alçakgönüllü, işine bağlı ve kendi hayatını yaşayan bir insandır.

“22 Ekim 1915. Cuma. Keşan. Bulutlu, Rüzgar, Poyraz... İkinci rütbeden Demir Salib nişanıyla taltifimi Liman Paşa tebşir etti.”

“3 Mayıs 1920. Pazartesi. Ankara. Güneş. 118 rey ile Harbiye (Müdafaa-i Milliye) Vekili oldum ve Müdafaa-i Milliye Encümeninde Reis intihab olundum.”

“24 Mayıs 1920. Pazartesi. Ankara. Yağmur. Tokat’da Kızılca nahiyesinde usat bir taburumuza taarruz ederek 3 mitralyöz aldı... İdama mahkûm oldum.”

“29 Eylül 1921. Perşembe. Polatlı. Yağmur. Millet Meclisi takdirnamesiyle taltif edildim.”

Mareşal Fevzi ÇAKMAK, günlüklerinde verilen emirler hakkında bir değerlendirmede bulunmaz. Bir planın, harekâtın olumlu ya da olumsuz sonuçlanabileceği üzerinde yorum yapmaz. Askerî düzen içindeki emir komuta zincirinin önemini farkında ve bunun ciddiyetle korunması gerektiğine inanmakta, üstlerinin fikirlerini paylaşmadığı durumlarda bile, ancak başka hiçbir seçenek kalmayınca dek, buna uygun davranmaktadır.

“5 Nisan 1919. Pazar. Beykoz. Mütebeddil... Yunan ve Bulgar seferberliğine karşı ordunun aczini, İngilizlerin ordumuzu büsbütün inhilale sevk ettiklerini Sadrazam’a bildirmek üzere bir tezkere yazdım. Şakir Paşa imza etmedi.”

“20 Mayıs 1919. Salı. Beykoz. Mütebeddil. Cemal Paşa, Amerikan himayesini istemek hususunda reyimi sordu, tasvip etmedim.”

“21 Haziran 1919. Cumartesi. Beykoz. Güneş. Ayan’da İzzet Paşa ile birleşip Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’ye gittim. Siyasetle iştiğal etmediğimi ve edemeyeceğimi, her meşru hükûmete zahir olacağı silsile-i meratib ve evamir-i kanuniye ve vicdanımdan başka saik tanımadığımı, ordunun İttihatçılıkla alakası olmadığı hâlde, İtilafçılarca böyle zan ve itibar ... olunmasından zabitanın münfail ve erbab-ı namusun münazil olduğunu, eşhasa cürm değil, cürme fail aranılmasını bildirdim.”

İşgal altındaki İstanbul’da kalarak Kurtuluş Hareketi’ni buradan desteklemenin artık mümkün olmadığına inandığını gördüğü Nisan 1920’de, gizlice İstanbul’dan ayrılarak, Ankara’ya geçer.

“15 Mayıs 1919. Perşembe. Beykoz. Yağmur... İzmir’i İngilizler Yunanlara teslim etti. Tebdil-i hava için istida ettim. (Ben, Cevat, Mustafa Kemal) üçümüz Anadolu’da mukavemete karar verdik.”

“30 Ekim 1919. Perşembe. Beykoz. Güneş, Rüzgar. Anadolu’ya gönderilmek üzere Cevat ve Cemal Paşalar tarafından Nezarete davet olundum. Nüfuz-ı hükûmetin tesiri, şikâyetin tahkiki için bir heyetle Şarki Anadolu’ya gitmek teklif olundu. İcrai bir mahiyette kabul ettim ve Yakup Şevki Paşa’nın o havali kumandanlığını teklif ettim, kabul ettiler.”

“25 Kasım 1919. Salı. Yenihan. Kapalı. Otomobil kazazede oldu. Hayvanla, badehu Mustafa Kemal’in gönderdiği otomobil ile Sivas’a muvasalat ettik. Kazım Paşa ve Selahattin Bey istikbal etti.”

“20 Nisan 1920. Salı. Yağcılar. Güneş. Elcezli, Karaca Ali karakolu, Kuşçalı (telgraf merkezi) = Koruncalı, Mustafa Kemal Paşa ile muhabere ettik.”

“27 Nisan 1920. Salı. Trende. Yağmur, Mütebeddil... Saat 3 sonra da Ankara’ya muvasalat ve istikbal. Büyük Meclis-i Millide vaziyeti bildirdim. Kozan Mebusluğu ve Müdafaa-i Milliye Vekâletini kabul ettim.”

Siyasi ve askerî zorlukların, ölümler, kayıplar ve tüm kargaşanın içinde Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın sakinliği ve soğukkanlılığı hiçbir zaman sarsılmamıştır. Sadece günlüklerindeki iki girdi oldukça farklıdır. İlki, vatanın içinde bulunduğu durum hakkında oldukça acı bir tespiti içermektedir. Diğeri ise bir tartışmada sarf edilen sözlerde görülmektedir:

“3 Şubat 1920. Salı. Beykoz. Yağmur. Hastayım. Harbiye Nazırı oldum, telgraf aldım.”

“4 Şubat 1920. Çarşamba. Beykoz. Kar. Hastayım... Huzura çıktım. Zat-ı Şahane, nezaret kabulümün büyük fedakârlık olduğunu söyledi. Fransız irtibat zabiti Mujen (Mougin), Fransız Erkânıharbiyesinin tayinimden memnun olduklarını söyledi. Vaziyet cidden vahimdir.”

“6 Nisan 1921. Çarşamba. Ankara. Yağmur. Celaleddin Arif Bey İngiltere’ye protestoda şedidüllisan olduğundan bahisle, kabine meselesi yapacağız, dedi. Hain, dedim. Alçak, dedi. Sensin, dedim.”

Sunumuma ilginç bulduğum alıntılarla son vermek istiyorum.

“21 Ağustos 1914. Cuma. Davut Paşa Kışlası. Güneş. Bugün badezzeval saat 3’de güneş tutuldu.”

“8 Haziran 1914. Pazartesi. Davut Paşa Kışlası. Güneş... Kolorduya ihda buyrulan tasvir-i hümayunu istikbal için, cumalık elbiseleriyle kolorduya gittik.”

12 Aralık 1914. Cumartesi. Şehzadebaşı. Kapalı. Müşir Goltz Paşa gece saat 11’de geldi. Sirkeci’de istikbal ettik. Bizden bir bölük ve bir mızıka var idi.”

“5 Mart 1915. Cuma. Göztepe. Güneş... Selamlık’da şeref-i müsule nail oldum. Zat-ı Şahane ‘Ben çok tarih okudum, vaktimi boşa geçirmedim. Bununla biliyorum ki düşman donanması Boğaz’dan geçemez.’ buyurdular.”

“17 Ocak 1916. Pazartesi. Kalikratya. Mütebeddil, Güneş... İlk Berlin treni 60 saatte İstanbul’a geldi.”

“1 Mart 1917. Perşembe. Kelvaris. Mütebeddil... Alafranga Yıl Kabulü.”

“10 Nisan 1919. Perşembe. Beykoz. Güneş, Yağmur... Bugünden itibaren yaz saati tatbik olunarak, saatler bir saat ileri alındı.”

“14 Ekim 1919. Salı. Beykoz. Güneş... Yunanlar, Aydın’da Şevki namında bir sahte müftüden, lehlerine tezvirname almışlar. İstanbul’da İslamlar çok emlak satıyor, Rumlar alıyor.”

“25 Ekim 1919. Cumartesi. Beykoz. Yağmur, Mütebeddil, Güneş... Dün 2000 amele Ferah tiyatrosunda içtima ile mukarrerat ittihaz etti. Memleketimizde ilk amele tezahüratıdır.”

“9 Ocak 1921. Pazar. Ankara. Kapalı... Asi Ethem’in beyannamesini Yunan tayyareleri attı.”

“13 Aralık 1921. Salı. Ankara. Güneş... Celse-i hafiyyeye devam. Ukrayna Sefiri Frunze geldi.”

Bu son alıntıyı ise ulusça geçirilen o karanlık dönemin bir çeşit mecazi özeti olarak da okumak mümkündür:

“4 Ekim 1919. Cumartesi. Beykoz. Güneş... Evimize açık kapıdan sarhoş bir İngiliz neferi girdi. Dışarı attım.”

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN ASKER KİŞİLİĞİ

(12 OCAK1876 - 10 NİSAN 1950)

Dr.(E)Kur.Alb.Veli YILMAZ*

Cumhuriyetimizin İkinci Mareşali Fevzi ÇAKMAK'ın Asker Kişiliği

- Kavaklı Fevzi Paşa Tabirinin Anlamı;
- Balkanlar'a Gidişi ve Yaptığı Görevler;
- Birinci Dünya Savaşı Dönemindeki İcraatları;
- Kurtuluş Savaşı'ndaki İcraatları ve Cumhuriyetimizin İkinci Mareşali Rütbesine Yükselmesi;
- Cumhuriyet Dönemindeki Etkinlikleri;
- İkinci Dünya Harbi ve Savaş Dışı Kalma Stratejisi;
- Askerlik Mesleğine Veda Edişi;
- Yabancı Gözüyle Fevzi Paşa başlıkları altında sunulacaktır.

Bilindiği üzere, insanlık tarihinin siyasal ve kültürel olarak şekillenip devam etmesinde çeşitli faktörler rol oynarlar.

Bu faktörler arasında, toplumların sahip olduğu millî değerler ile onlara yön verme durumunda olan önderler önemli yer tutarlar.

Bunlar felaketli dönemlerde ortaya çıkıp olağanüstü zekâ, cesaret ve yetenekleri ile temsil ettikleri toplumlara öncülük ederek, onları özgür birer millet olma mutluluğuna erdirtirler.

Bu özelliklerin çelikleşmiş bir sembolü olan Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın asker kişiliği, yaşamından bazı örnekler verilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Ancak, bizim Millî Mücadele Dönemi komutanlarımızın asker kişiliklerini ve canlarını hiçe sayma inanç ve fedakârlıklarını klasik komutanlık ve liderlik özellikleri ile anlatmak oldukça zordur.

Mareşal Fevzi ÇAKMAK

- Balkanlar'da ayrılıkçı unsurlara karşı 14 yıl mücadele etmiş mümtaz bir subay;

- Yüzbaşılığından mareşalliğe kadar hudut ve gerilla savaşlarında ve muharebe meydanlarında tecrübe kazanmış değerli bir komutan;

- Osmanlı Devleti'nin son Genelkurmay Başkanlığı ve Harbiye Nazırlığı görevlerinde bulunmuş tecrübeli ve kararlı bir devlet adamı;

* Yeni Yüzyıl Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü

- ATATÜRK'ten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci mareşali rütbesine yükselmiş önder bir şahsiyet;

- Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı gibi mesuliyeti ağır görevlerde bulunmuş ve mareşal rütbesiyle 22 yıl Türkiye Cumhuriyeti'ne hizmet etmiş askerî bir lider;

- Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk İcra Vekilleri Heyeti Başkanı;

- ATATÜRK ile birlikte Yıldırım Harbi'nin ilk uygulayıcısı;

- Cumhuriyetimizin ilke ve inkılaplarının bilinçli, ısrarlı ve kararlı bir savunucusu ve tatbikçisi;

- Yine ATATÜRK'ün ifadesi ile pek muhterem ve kıymetli bir şahsiyettir.¹⁹

“Kavaklı Fevzi Paşa” Tabirinin Anlamı

1876 Meşrutiyet Anayasası'nın kabul edildiği tarihte Mustafa adı ile hayata gözlerini açan Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın doğum tarihi, Türk demokrasisinin başlangıç tarihine rastladığı; yaşamı ise İstibdat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerini kapsadığı için anlamlıdır.

Dedesı Hacı Bekir Efendi, birbirinden farklı dönemleri bir ömre sığdıracak olan torunu Mustafa'nın adına “Fevzi” mahlasını eklemiş ve 1887'de “Soğukçeşme Askerî Ortaokulu”na “Fevzi Efendi - Kavak” adıyla kaydını yaptırmıştır. Bu tarihten itibaren Mareşal Fevzi ÇAKMAK ile ilgili kayıtlarda; Mustafa yerine “Fevzi Efendi - Kavak” ibaresi yer almıştır.

Böylece Rumeli Kavağı'nda geçen yıllar, onun gelecekte ordudaki adının “Kavaklı Fevzi Paşa” olarak anılmasına vesile olmuştur.²⁰

Balkanlar'a Gidişi ve İlk Başarıları

Fevzi Paşa, kurmay yüzbaşı olarak mezuniyetinden dört ay sonra (Nisan 1899) Sırp, Arnavut ve Karadağ hudutları arasında kalan Kosova'ya bağlı Metroviçe kasabasında bulunan 18'nci Tümenin Kurmay Başkanlığına atanmıştır.

Kendi ifadesi ile “Soluğu Rumeli'deki Kosova vilayetinin Metroviçe kazasında almıştır.”²¹

Balkanlar bu tarihte karmaşa dönemini yaşamaktadır. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Harbi neticesinde, Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını elde etmiş; Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik statüsüne kavuşmuş, Nisan 1897'de Türk - Yunan Savaşı yaşanmış ve Doğu Rumeli İsyanları başlamıştır.²²

¹⁹ Veli Yılmaz; Mareşal Fevzi Çakmak, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11-14.

²⁰ Hayrullah Gök; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasi Faaliyetleri, s. 3.

²¹ age.; s. 5. Aram Andonyan; Balkan Harbi Tarihi, Sander Yayınları, İstanbul, 1975, s. 225.

²² Erim; Siyasi Tarih Metinleri, s. 379, 401. Enver Ziya Karal; Osmanlı Tarihi, C 8, Ankara, 1988, s. 434-435.

Balkanlar'ın bu karmaşa ortamında 14 yıl görev yapan Fevzi Paşa, çok çeşitli hadiselerle karşı karşıya gelmiş, bölge halkının kültür ve adetleri ile lisanlarını öğrenmiştir.²³

1903 yılında çıkan isyan nedeniyle halka hitaben bir konuşma yapmış ve konuşmasında; Türklerin Balkanlar'dan gitmesi durumunda bölgede büyük felaketlerin yaşanacağına dikkat çekmiştir.²⁴

Bu konuşması ve icra ettiği görevler, Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın tarihe geçen ilk başarılarını oluşturmuş ve mümtaz bir subay olduğunu kanıtlamıştır.²⁵

Taşlıca Mutasarrıflığı ve 35'inci Tugay Komutanlığı görevlerini de başarı ile devam ettiren Kurmay Albay Mustafa Fevzi Bey, gümüş imtiyaz madalyası ve 5'inci Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmiştir (23 Ağustos 1900).²⁶

Balkan Harbi öncesinde bilgi toplamak maksadıyla Bosna'ya gönderilen Kolağası Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal, ilk defa Mustafa Fevzi Bey ile burada tanışmıştır.²⁷

Balkan Harbi'nde Vardar Ordusu kurmayı ve Mayıs 1913 tarihinden itibaren de bu ordunun kurmay başkanlığı görevini vekâleten yerine getiren Mustafa Fevzi Bey, Haziran 1913'te ordu karargâhı ile birlikte Arnavutluk'un Seman İskeleyi'nden hareketle İstanbul'a intikal etmiştir.²⁸

Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın Rumeli'den Ayrılışı ve Balkanlar'a Veda Edişi

"Batı Rumeli'de beş asırlık Türk hâkimiyetine veda ettik."

"Cehalet ve politika kurbanı olan Batı Rumeli, bugün elim acılar içinde çırpınmaktadır." ifadeleri ile açıklamıştır.²⁹

Ancak yaşanan acılar yalnız bölge halkı ile sınırlı kalmamıştır. 190.000 kişilik Batı ordusundan sadece 29.000 kişi Anadolu'ya dönebilmiştir.³⁰

²³ A. İbrahim Balcıoğlu, Mareşal Fevzi Çakmak, s. 43. Gök; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasi Faaliyetleri, s. 5.

²⁴ Mareşal Fevzi Çakmak'ı Anma Töreni Broşürü; Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1994, s. 1-2. Salih Polatkan; Mareşal Fevzi Çakmak, 1981, s. 7-8. Gök; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasi Faaliyetleri, s. 6-7. Balcıoğlu; Mareşal Fevzi Çakmak, s. 44-45.

²⁵ Mareşal Fevzi Çakmak'ı Anma Töreni Broşürü; s. 2.

²⁶ Gök; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasi Faaliyetleri, s. 6.

²⁷ age.; s. 10.

²⁸ Balkan Harbi; ATASE Yayını, 1979, s. 402, 403. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913); C III, Ks. I, Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu, s. 406.

²⁹ Fevzi Çakmak; Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi, İstanbul, Erkânıharbiye Mektebi Matbaası, 1927, s. 475.

³⁰ Yılmaz; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Biyografisi, s. 153.

Prof. Justen Mc Carthy'nin dediği bilgilere göre 1913 - 1920 yılları arasında Balkanlar'dan Anadolu'ya 400.000'den fazla insan göç etmek zorunda kalmıştır.³¹

Fevzi Paşa, Balkan Harbi ile ilgili olayları kaleme aldığı "Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi" adlı eseri ile hem Balkanlar'ın sıkıntılı dönemine açıklık kazandırmış hem de bıraktığı bu kıymetli vesikalarla gelecek kuşaklara örnek olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı ve Fevzi Paşa

Birinci Dünya Savaşı'na, 350.000.000 insan iştirak etmiş; 70.000.000 insan zayıata uğramış; 25.000.000 insan ölmüş; dönemi itibarı ile Fransa'nın 4000 yıllık masrafına (1175 milyar frank) denk maddi kayba sebep olmuştur.³²

Enver Paşa'nın 1916 yılı sonlarına doğru Alman Başkomutanlığına gönderdiği rapora göre Osmanlı Devleti bu savaşta yaklaşık 7.000.000 evladını savaş cephesine göndermiştir.³³

The Times dergisi, 17 Eylül 1922 tarihli yazısında Osmanlı Devleti'nin toplam kayıplarını 7.162.566 olarak açıklamış ve bunlardan yaklaşık 3.000.000 insanın öldüğünü, yaralandığını ve sakat kaldığını belirtmiştir.³⁴

Bu kayıplar devletin askerî gücünü sona erdirmekle kalmamış, demografik gücünü de temelden sarsmıştır.³⁵

30 Nisan 1915 tarihinde tuğgeneralliğe terfi eden Fevzi Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nda Gelibolu, Kafkas, Suriye ve Hicaz Cepheslerinde grup, kolordu ve ordu komutanı olarak çeşitli görevler icra etmiş ve ilk muharebe vazifesini Çanakkale Cephesi'nde almıştır.

Çanakkale Cephesi ve Fevzi Paşa

Temmuz 1915'te Ankara'dan hareketle Seddülbahir bölgesine gelen V. Kolordu Komutanı Fevzi Paşa, cephenin güney kesiminde esas hedefi teşkil eden Alçı Tepe blokunun İtilaf devletlerinin eline geçmesini önlemiştir.³⁶

Ancak, Balkan Harbi'nde Vardar Ordusunda görevli iken kardeşi Teğmen Muhtar Bey'in şehit düşmesi ile büyük yara alan Fevzi Paşa, ikinci

³¹ H. Yıldırım Aganoglu; Balkan Sempozyumu, İlmî Toplantılar Serisi 03, İnsani Yardım Vakfı Yayını.

³² Pierre Renouvin; Birinci Dünya Savaşı, İletişim Yayınları, çev. TeomanTunçdoğan, İstanbul, 1993, s. 12. Yılmaz; Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, Harp Akademileri Yayını, 1993, s. 26.

³³ Veli Yılmaz; Türk-Alman İttifakı, s. 171.

³⁴ Akdes Nimet Kurat; Türk-Rus Münasebetleri, 1970, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 576, 577. Yılmaz; Sakarya'dan Lozan'a, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 16, 17.

³⁵ Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı; Genelkurmay Yayını, Ankara, 1962, s. 185.

³⁶ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı; Ankara, Gnkur. Basımevi, 1980, s. 228, 230, 231.

yarayı da 8/9 Ağustos 1915'te Conkbayırı Muharebesi'nde şehit olan diğer kardeşi Üsteğmen Nazif Bey'i kaybederek almıştır. Malum olduğu üzere burada aynı gün en ön saflarda muharebeyi sevk ve idare eden Kurmay Albay M. Kemal'in de göğsüne şarapnel parçası isabet etmiştir.

Çanakkale Savaşı'nda yaratılan kahramanlıklar ve verilen şehitler nedeniyle İtilaf devletlerinin günlük ilerleme hızı bir ile üç adımı geçememiştir.

Gelibolu Harekâtı'nın seyrini değiştiren Arıburnu ve Anafartalar kahramanı Kurmay Albay Mustafa Kemal'in, Doğu Cephesi'nde Rus ordularına karşı savaşmak için bölgeden ayrılması üzerine, Fevzi Paşa, Aralık 1915'te Anafartalar Grubu Komutanlığına getirilmiştir.³⁷

Çanakkale Cephesi, Fevzi Paşa'ya operatif seviyede sevk ve idare tecrübesi kazandırmıştır.

Fevzi Paşa'nın Şark Cephesi'ndeki İcraatları

General Fevzi Paşa, Gelibolu'dan sonra Rus ordularıyla savaşmak üzere Doğu Cephesi'ne gönderilmiş ve Bayburt bölgesine intikal etmiştir.³⁸

Rus Ordusu Komutanı Yudenitç'in Çoruh-Kelkit Vadisi ve Bayburt istikametinde yoğunlaştırdığı taarruzlarını, 3'üncü Grup ve 2'nci Kolordu komutanı olarak 18 Mart-13 Nisan 1916 tarihleri arasında ve yoğun kış şartları altında üç ay süre ile durdurmaya başarmıştır. Burada yapılan savunmayı haklı olarak Gazi Osman Paşa'nın Plevne Savunması'na benzetmiştir.³⁹

“Şark Cephesi” adlı kitabında; Çanakkale Cephesi'nin tasfiye edilmesini müteakip Trakya'da konuşlanan 2'nci Ordudan bir kolordunun yaya olarak bir ay içerisinde muharebe alanında bulundurulabilme imkânı var iken bunun yapılamamasının Türk 3'üncü ordusunun başarısızlığında önemli rolü olduğu görüşüne yer vermiştir.⁴⁰

Bu değerlendirmesi ile bir stratejist ve konsept adamı olduğunu ortaya koymuştur.

Fevzi Paşa'nın başarıları, 2'nci Ordu bölgesinde bulunan M. Kemal Paşa'nın Muş ve Bitlis bölgesindeki başarıları ile bütünleşmiş ve Anadolu'nun işgaline yönelik Rus tehdidi bertaraf edilebilmiştir.⁴¹

³⁷ age.; s. 493. Yılmaz; Fevzi Çakmak'ın Biyografisi, s. 194, 195. Fahri Belen; Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, C II, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1984, s. 242.

³⁸ Yılmaz; Fevzi Çakmak'ın Biyografisi, s. 12.

³⁹ Belen; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, C III, Gnkur. Basımevi, 1965, s. 63, 66, 67, 68. Paul Muratof; Türk-Kafkas Sınırlarındaki Harplerin Tarihi, Gnkur. Yayını, 1966, s. 371, 374.

⁴⁰ Belen; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, C III, s. 72.

⁴¹ Yılmaz; Fevzi Çakmak'ın Biyografisi, s. 198.

Mart 1917'de Kafkas Cephesi Grubu Komutanlığının teşkili üzerine M. Kemal Paşa 2'nci Ordu Komutanlığına Fevzi Paşa da 3'üncü ordu Komutanlığına getirilmiştir.⁴²

Bu atama ile Fevzi Paşa, operatif seviyeden stratejik seviyeye yükselmiştir.

Filistin ve Suriye Cephelerindeki Faaliyetleri

Kudüs ve Bağdat'ı ele geçiren İngilizler, 1917 yılı sonlarına doğru geri bölgede bulunan birlikleri dâhil olmak üzere 900.000 kişilik bir kuvvetle Kudüs - Suriye; ve Bağdat - Musul genel istikametinde taarruzlarına devam etmişlerdir.

Fevzi Paşa, Temmuz 1917'de "Yıldırım Orduları Grubu"nın emrine verilen 7'nci Ordu Komutanlığına getirilmiş ve Ekim - Aralık 1917 tarihleri arasında cereyan eden Gazze - Akabe hattındaki muharebeler ile Kudüs - Yafa hattındaki muharebelere iştirak etmiştir.

Bu cephedeki başarılarından dolayı 28 Temmuz 1918'de korgeneralliğe terfi etmiştir.

Şeria Nehri doğusundaki muharebeleri sevk ve idare ederken Ağustos 1918'de amipli dizanteri hastalığına yakalanmıştır.

Başkomutan Vekili Enver Paşa rahatsızlığına inanmamış ve hatta Suriye'ye kadar giderek durumunu bizzat görmüştür. Bu görüşmeden sonra Fevzi Paşa İstanbul'a dönmüştür.⁴³

Devlet Adamlığına Giden Yol

Fevzi Paşa, Mondros Mütarekesi'nden yaklaşık iki ay sonra Osmanlı Devleti'nin Genelkurmay Başkanlığı görevini üstlenmiştir.

Bu günlerde İtilaf devletleri tarafından 25 kolordu ve ordu komutanı görevden alınmış, birçoğu tutuklanmış ve hatta birçoğu da Malta'ya sürgüne gönderilmişlerdir.⁴⁴

Devlet ve millet işlerinin iyi işlediği normal dönemlerde Bakanlık, Genelkurmay Başkanlığı gibi görevlerin taliplilerinin çok olacağını ifade eden Fevzi Paşa, bu sorumluluğu M. Kemal Paşa haricinde hiç kimsenin istemediğini belirtmiş ve kendisinin görevi niçin kabul ettiği sorusunu da:

"Vatanın iyi evlatları böyle zor günlerde belli olur..." ifadeleri ile açıklamıştır.⁴⁵

Bu durum, Fevzi Paşa'nın devletin üst makamlarında bulunan bir komutanda ve liderde bulunması gereken sorumluluk duygusunun, liderlik vasfının ve cesaretinin dikkat çeken örneklerini teşkil etmiştir.

⁴² Yılmaz; Atatürk'ün Biyografisi, s. 26.

⁴³ Yılmaz; Mareşal Fevzi Çakmak, Kastaş Yayınevi, 2006, s. 206.

⁴⁴ Yılmaz; Gazi M. Kemal Atatürk, s. 36-37.

⁴⁵ Gök; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri, s. 25-26.

Keza Fevzi Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişini ülke yararına mesut bir hadise olarak değerlendirmişti.

Fevzi Paşa, bu günlerde İstanbul'a gelen İtilaf devletleri komutanlarından General Allenki'yi karşılama görevini onur kırıcı olarak değerlendirdiği için rahatsızlığını bahane ederek, Harbiye Nezaretine, "Ben bu karşılamada bulunmayacağım." cevabını vermiş ve Beykoz'daki evine gitmiştir.⁴⁶

Bu davranışı ile Türk milletinin hissiyatına tercüman olmuş, makam ve mevki hırslarından çok vazife aşkıyla hareket ettiğini ortaya koymuştur.

İzmir'in İşgali ve Fevzi Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığından Alınması (14 Mayıs 1919)

Fevzi Paşa, İtilaf devletlerinin 61 parçadan oluşan donanmalarının dışında Mondros Mütarekesi hükümlerine dayanarak 107.000 kişilik bir kuvvetle Anadolu'nun önemli ve kritik bölgelerini kontrol altına alan işgal girişimlerine her vesile ile karşı çıkmış ve "ateşle karşı koymak gerektiğini" beyan ve tebliğde ısrar etmiştir.

Fevzi Paşa'nın taviz vermeyen kararlı davranışından rahatsız olan İtilaf devletleri yetkilileri, onun Genelkurmay Başkanlığı görevinden alınmasını istemişlerdir.

Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasından bir gün önce yani 14 Mayıs 1919 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı görevinden alınarak 1'inci Ordu Müfettişliğine getirilmiştir.⁴⁷

Dönemin Yunan Başbakanı Venizelos bu konuda; "Türlere İzmir'e asker çıkarmadan 12 saat önce haber verilmelidir. Onları ben çok iyi bilirim. Olaydan az evvel söylenirse mukavemet etmezler." ifadelerine yer vermiştir.

Bu düşüncesini 10 Mayıs 1919'da Ali Meclise (İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japon devletlerinin başkanları) sunmuş ve onlar da Osmanlı yönetimine hem çıkarmadan bir gün önce bilgi vermişler hem de Genelkurmay Başkanını görevden almışlardır.⁴⁸

Fevzi Paşa'nın Harbiye Nazırı Olması ve İstanbul'un İşgali

12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, yaptığı kabine değişikliği neticesinde Cemal Paşa'nın yerine Fevzi Paşa'yı, Harbiye Nazırlığı görevine getirmiştir (3 Şubat 1920).

Ancak, Meclis-i Mebusanın aldığı kararlardan ve gelişmelerden rahatsızlık duyan İtilaf devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u tamamen işgal

⁴⁶ F. Rıfki Atay; Çankaya, İstanbul, 1984, s. 169.

⁴⁷ Hayrullah Gök; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasi Faaliyetleri, s. 27-28. Atay; 19 Mayıs, s. 26.

⁴⁸ Yılmaz; Sakarya'dan Lozan'a, s. 29.

etmişler, Meclisi dağıtmışlar ve yakalananları Malta'ya sürgüne göndermeye başlamışlardır. Bu tarihten iki gün sonra Meclis-i Mebusan, çalışmalarını süresiz olarak durdurma kararı almış ve böylece Fevzi ÇAKMAK'ın görevi de sona ermiştir.⁴⁹

Bu sıkıntılı günlerde Ankara'da tek başına Türkiye Büyük Millet Meclisini toplamaya çalışan M. Kemal Paşa, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'yı Ankara'ya davet etmiş ve durumu Kazım KARABEKİR Paşa'ya da bildirmiştir.

Telgrafında ayrıca, teşekkül edecek Bakanlar Kurulunda Millî Müdafaa Vekâletine getirilmesinin uygun olacağını, milletvekili seçilmesi için de teşebbüse geçildiğini belirtmiştir.⁵⁰

Fevzi Paşa'nın Ankara'ya Gelişi ve Millî Mücadele'ye Fiilen Katılışı

Fevzi Paşa, M. Kemal'in daveti üzerine 17 Nisan 1920 tarihinde İstanbul'dan Ankara'ya hareket etmiştir.⁵¹

Seyahat hâlinde iken M. Kemal'e çektiği cevabı telgrafta; "İstanbul'da vatanıma yapamadığım hizmeti Anadolu'da telafi edebilirim benim için en büyük saadet olacaktır." ifadeleri ile hissiyatını ortaya koymuştur.⁵²

27 Nisan 1920'de Ankara Garı'nda büyük bir merasim ve coşku ile karşılanan Fevzi Paşa, Meclise katılmasını müteakip, İstanbul'un işgali ile ilgili olarak her zaman ders alınması gereken tarihî bir konuşma yapmıştır.

Konuşmasında "İstanbul'un esaret ortamından kurtularak Ankara'nın hür ortamına geldiğimden dolayı Cenabıhakk'a şükrederim." dedikten sonra:

"İtilaf devletleri, Harbiye Nezaretini işgal ederek benim makam odama kadar süngülü askerlerini soktular."

"Göğsüme düşman süngüleri dayanmış bir Harbiye Nazırı olarak, İstanbul'un artık hür ve hilâfet makamı olmak meziyetini kaybetmiş olduğunu gördüm."

"İki sıra hâlinde dizilmiş dört yüzden fazla süngülü İtilaf devletleri askerleri arasından geçerek Babıaliye gittim."

"Cuma selamlığına ulaştığım sırada Padişah'ın, selamlığa çıkıp çıkmamasını İngilizlerden sormaya mecbur olduk..." demiştir.

Bu açıklaması ile devletin içine düştüğü durumu ve işgalin getirdiği acı sonuçları en veciz şekilde ortaya koymuştur.

⁴⁹ Atay; Çankaya, s. 197-200.

⁵⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri; C IV, Ankara, 1991, s. 314. Gök; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasi Faaliyetleri, s. 34.

⁵¹ Gök; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasi Faaliyetleri, s. 34.

⁵² Harp Tarihi Belgeleri Dergisi; S 75, Belge Nu. 1617. Gök; s. 37, Ek: 12.

Fevzi Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı ilk hükûmette Adana - Kozan milletvekili sıfatıyla Millî Müdafaa Vekilliğine seçilmiş ve Büyük Gazi'nin en büyük destekçisi ve kader arkadaşı olmaya devam etmiştir.⁵³

Üç Önemli Vazife

Fevzi Paşa, 24 Ocak 1921 tarihinde teşkil olunan İkinci İcra Vekilleri Heyetinde Vekiller Heyeti Başkanlığına seçilmiş ve ayrıca Millî Müdafaa Vekilliği ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'in devamlı cephede olması nedeniyle Genelkurmay Başkanlığı gibi üç ağır ve mesuliyetli vazifeyi birlikte yürütmüştür.⁵⁴

Sakarya Meydan Muharebesi ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa

Yunan ordusu, üç kolordudan ve yaklaşık 120.000 kişiden oluşan kuvvetleri ile 120 km genişliğindeki Sakarya mevzisini savunan Türk ordusuna karşı, 23 Ağustos 1921'de, Haymana - Ankara genel istikametinde taarruza başlamıştır.⁵⁵

Muharebenin ilk gününde cephenin güney ucunda yer alan Mangal Dağı kritik arazisi Yunan ordusunun eline geçmiştir.⁵⁶

Bu durum Alagöz karargâhını çok etkilemiş ve derinden üzmüştür.

Türk Başkomutanlığı, Yunan ordusunun ileri harekâtına engel olmak ve kaybedilen bölgenin tekrar geri almasını sağlamak amacıyla 24 Ağustos günü on tümenlik bir kuvvetin toplanmasına karar vermiş ve bu muharebe grubunun sevk ve idaresi görevini de Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa üstlenmiştir.⁵⁷

Hemen görev yerine hareket eden Fevzi Paşa, durumun önem kazandığı bölgelerde bulunmak suretiyle grupların harekâtını koordine etmeye çalışmıştır.

Gözetlemeler yapmak üzere Mangal Dağı üzerine çıkmış ve elde ettiği bilgileri Alagöz karargâhına sunmuştur.⁵⁸

Mangal Dağı bölgesinde Yunan ordusu ileri hatlarına o kadar yaklaşmıştır ki gözetleme görevi yapan bir asker, "Komutanım Yunan askerleri hemen tepenin arkasında." diyerek Fevzi Paşa'yı uyarmış ve hatta daha ileri gitmesine mani olmak için "Yasak komutanım." diyerek

⁵³ Gök; s. 42.

⁵⁴ age.; s. 50-51.

⁵⁵ Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C II, Sakarya Meydan Muharebesi; s. 4, 84. Gündüz; Hatıralarım, s. 54-58. Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler; C VII, s. 331, 332, 355, 356.

⁵⁶ Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C II, Sakarya Meydan Muharebesi; s. 9-12.

⁵⁷ Müderrisoğlu; Sakarya Günlüğü, s. 387.

⁵⁸ Yılmaz; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Biyografisi, s. 296. Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C II, Sakarya Meydan Muharebesi; s. 18.

Mehmetçiğin komutanına saygınlığını ve gerektiğinde koruma hassasiyetini ortaya koymuştur.⁵⁹

Ancak, tüm gayretlere rağmen, 25 Ağustos günü Türbe Tepe de Yunanların eline geçmiştir.⁶⁰

Yunan ordusu, Mangal Dağı ve Türbe Tepe'den sonra taarruzlarını, Çal Dağı kritik arazisine yöneltmiştir.

Türk Ordusu, Çal Dağı muharebelerinde 82 subay kaybetmiştir. Taburlara teğmenler komuta etmişlerdir. Bir topçu tümeninin elinde yalnız 17 mermi kalmıştır.⁶¹

Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz'ün verdiği bilgilere göre, subaylardan kurulu taarruz grupları teşkil edilmiştir. Acemi ve taarruz tecrübesi olmayan birlikler, bu grupları örnek alarak yetiştirilmiş ve ateş hattına sevk edilmişlerdir.

Subayların ateş hattına atıldığını gören bu körpe çocuklar da "Allah Allah!" diyerek komutanlarının arkasından ölüme koşmuşlardır.⁶²

Tüm gayretlere rağmen cephenin en kritik kesimini oluşturan Çal Dağı da 2 Eylül günü Yunan ordusunun eline geçmiştir.

Çal Dağı'nın kaybı üzerine Başkomutan M. Kemal Paşa, "Aklını, cevherini ve ferasetini muhafaza eden bir ordu her yerde muharebe eder." görüşünü açıkladıktan sonra harp tarihinde yeni bir konseptin doğmasına vesile olan "Hatt-ı müdafaa yoktur; sath-ı müdafaa vardır." şeklindeki tarihî direktifini vermiştir.

Çal Dağı'nın Yunan ordusunun eline geçtiği haberi Ankara'ya ulaşınca, bir ihtiyar köylü vatandaşımız, gazeteci Ruşen Eşref (Ünaydın)'e;

"Her dağı böyle zorlanarak alacaklarsa, Ankara'ya gelinceye kadar çok tepe var. Her birinde öle öle buraya kırk kişiyle gelirler. Onları da evvel Allah biz sopayla gebertiriz." diyerek, Türk halkının hissiyat ve kararlılığına tercüman olmuştur.⁶³

Onbaşı rütbesi ile Alagöz karargâhında bulunan Halide Edip, 2 Eylül gecesini ve Başkomutanlık karargâhındaki havayı şöyle anlatmaktadır:

"Gece yarısından sonra, saat tam ikiydi."

Bir subay odaya girerek: "Fevzi Paşa telefonda sizi arıyor efendim." dedi.

⁵⁹ Yılmaz; Fevzi Çakmak'ın Biyografisi; s. 296, 297.

⁶⁰ Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C II, Sakarya Meydan Muharebesi; s. 28, 31, 37.

⁶¹ Kinross; Atatürk, s. 428.

⁶² Asım Gündüz; Hatıralarım, s. 80.

⁶³ Müderrisoğlu; s. 479.

Başkomutan, cephenin en kritik yerinde bulunan Fevzi Paşa ile konuşuyor:

“- Siz misiniz Paşa Hazretleri?

- Vaziyet lehimize mi dediniz?

- Yunanlılar kuvvetlerinin sonuna gelmiş, ricat mı edecekler?”

“Eğer bazen tesadüf-i bir hareket bir milletin kaderini değiştirebilirse, işte Fevzi Paşa’nın telefonu böyle bir tesadüf oldu.”⁶⁴ açıklaması ile Türk milletinin ve onun kahraman evlatlarının fedakârlıklarını bu veciz ifadelerle biz nesillere anlatmaya çalışmıştır.

Yine Sakarya Meydan Muharebesi’nin cereyan ettiği en kritik günlerde M. Kemal Paşa, Fevzi Paşa’yı aratmış ve kendisinin Kur’an okuduğunu söylemeleri üzerine; karargâha gelmesini bildirmelerini istemiştir. Fevzi Paşa geldiği zaman Başkomutan’a;

“Paşam, kumandanın muharebeye etkisini gösterecek tek bir nefer ihtiyatımız kalmamıştır. Yegâne ihtiyatımız sizin itibarınızdır.”

“Onun korunması için Kur’an okuyarak Cenabıhak’tan niyaz ediyorum.” diyerek hem içinde bulunulan durumu anlatmaya çalışmış ve hem de Türk ordusunun zafere ulaşmasında Başkomutan Gazi M. Kemal Paşa’nın etkinliğini en veciz şekilde ortaya koymuştur.⁶⁵

Nitekim dönemin Yunan Genelkurmayının İkinci Başbakanı General Ksenofon Statikos, Sakarya Meydan Muharebesi hakkında şu itirafta bulunmuştur:

“Gazi Kemal, etrafındaki subaylarla Türkiye’nin son kalesini müdafaa etti. Yunan azim ve iradesi, Mustafa Kemal’in azim ve iradesini daha kuvvetli görerek önünde baş eğdi.” demiştir.⁶⁶

Sakarya’da yeni bir Çanakkale destanı yaratılmış ve 13 Eylül 1921 tarihi itibarıyla nehrin doğusunda hiçbir Yunan askeri kalmamıştır.

Başkomutan Mecliste yaptığı konuşmada, cephenin her yerinde ve erlerin manevi varlığını muhafazada Fevzi Paşa’nın şahsiyetinin büyük rolü olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷

⁶⁴ Halide Edip Adıvar; Türk’ün Ateşle İmtihanı, C 3, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, 1998, s. 21, 22, 23. Kinross; s. 428.

⁶⁵ Salih Polatkan; Emekli General, Askerî ve Siyasi Yönleriyle Mareşal Fevzi Çakmak Ön Söz Basım ve Yayıncılık Şirketi, 1981, s. 61.

⁶⁶ Yılmaz; Sakarya’dan Lozan’a, s. 214-215.

⁶⁷ Yılmaz; Fevzi Paşa’yı Anma Töreni, s. 12.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 29 Eylül 1921 tarihli kararıyla Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'yı, "Türkiye Büyük Millet Meclisi takdîrnamesi" ile mükâfatlandırmıştır.⁶⁸

Büyük Taarruz ve Fevzi Paşa'ya Mareşallik Rütbesi Verilmesi

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sora savunmasını Murat Dağları silsilesine dayandıran Yunan ordusu üç grup hâlinde tertiplenmiştir.

Karargâhı Eskişehir'de bulunan 60.000 mevcutlu General Sumalis komutasındaki Yunanların 3'üncü Kolordusu ile Eskişehir-Bursa mihverinde;

Karargâhı Afyon'da bulunan 80.000 mevcutlu General Trikupis komutasındaki Yunanların 1'inci Kolordusu ile de Afyon-İzmir mihverinde savunma tertibi almıştır.

Bu iki kolordu arasına da 40.000 mevcutlu General Diyenis komutasındaki 2'nci Kolordu Eğret bölgesinde ihtiyat olarak görevlendirilmiştir.

Cephedeki asker sayısı toplamı, 6565'i subay olmak üzere 225.000 kişidir.⁶⁹

Buna karşılık, asıl taarruzu yapacak olan 120.000 kişilik Türk 1'nci Ordusu Afyon güneyi bölgesinde; 80.000 kişilik 2'nci Ordusu Akarçay ile Sakarya Vadisi arasında; Mürettep Kolordu Sakarya mihverinde; 5'inci Süvari Kolordusu da Ahır Dağları Sincanlı Ovası istikametinde harekât icra edecek şekilde tertiplenmiştir.

Türk ordusunun toplam mevcudu; 8659'u subay olmak üzere 208.000 kişiye ulaşmıştır.⁷⁰

Toplam kuvvetleri 400.000 kişiyi geçen Türk ve Yunan orduları Sakarya Vadisi'nden Göller bölgesine uzanan yaklaşık 400 kilometre genişliğindeki alanda tarihin akışını değiştirecek olan yeni bir meydan muharebesi için karşı karşıya gelmişlerdir.

Fevzi Paşa, işte böyle bir meydan muharebesinde Türk ordusunun Genelkurmay Başkanı olarak tarihteki şerefli yerini almış ve yaptığı büyük hizmetin karşılığı olarak mareşallik rütbesine yükselmiştir.

Batı Cephesi Kurmay Başkanı General Asım GÜNDÜZ'ün hatıralarında belirttiğine göre, Başkomutan Gazi M. Kemal Paşa, Büyük

⁶⁸ Yılmaz; Fevzi Çakmak'ı Anma Töreni, s. 12-13. Gök; s. 66. Külçe; Mareşal Fevzi Çakmak, Askerî ve Hususi Hayatı, Birinci Kitap, 1953, s. 223.

⁶⁹ Belen; Kurtuluş Savaşı, s. 418. Türk İstiklal Harbi, C II, Batı Cephesi, 6'nci Kısım, 2'nci Kitap, s. 11. Artuç; Büyük Taarruz, s. 65, 82.

⁷⁰ Türk İstiklal Harbi; C II, Batı Cephesi, 6'nci Kısım, 2'nci Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1968, s. 10-13. Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetler; C VII, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1957, s. 493, 494.

Taarruz ile ilgili kararını, taarruzun başlamasından 54 gün önce, 2 Temmuz 1922 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığına çektiği bir telgraf ile bildirmiştir.⁷¹

Büyük Taarruz'un nihai kararı ise, 27/28 Temmuz gecesi Akşehir'de Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhında, Gazi M. Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa arasında görüşülmüş ve esasa bağlanmıştır.⁷²

Daha sonra Ankara'ya dönen Mustafa Kemal Paşa ile Fevzi Paşa İcra Vekilleri Heyetini toplayarak "Hükûmet hazırlıklı olmalı ve şaşımamalıdır." uyarısında bulunmuşlardır.

Bu görüşme sırasında Fevzi Paşa söz almış ve yapılacak taarruz harekâtını muvaffakiyet ve muzafferiyet bakımından detaylarıyla açıklayarak; "% 75 muzaffer olacağız, % 25 tali harbe kalır." değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷³

Başkomutan da Bakanlar Kurulunda yaptığı konuşmada;

"Efendiler, taarruz, öteden beri Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa hazretlerinin pek derin ilim ve bilgisine, feyiz ve tecrübelerine dayanarak hazırladığı plân dâhilinde vuku bulacaktır." ifadelerine yer vermiştir.⁷⁴

26 Ağustos sabahı başlayan Büyük Taarruz sonunda tümen hedefleri ele geçirilmiştir.⁷⁵

27 Ağustos 1922 günü bölgenin en hâkim yeri olan Erkmen Tepe'nin bir an önce ele geçirilmesini isteyen Başkomutan M. Kemal Paşa, Fevzi Paşa ile birlikte bölgeye gelerek subaylara ve askerlere hitaben bir konuşma yapmış ve konuşmasının sonunda orada bulunan askerlerden ölüme hazır olanları istemiştir.

Tüm askerler ölüme hazır olduklarını ve bunun için orada bulunduklarını ifade etmişlerdir.⁷⁶

Bu olay üzerine canını hiçe sayarak hücumla geçen birlikler bir saat içerisinde bölgenin en hâkim yerini de ele geçirmişler ve Yunan ordusunun cephesi Afyon güneyinden yarılmıştır.⁷⁷

Afyon Grubu Komutanı General Trikupis 27 Ağustos Saat 11.00 itibarıyla kolordusuna çekilme emri vermiştir.⁷⁸

⁷¹ Gündüz; Hatıralarım, s. 141.

⁷² Nutuk; C II, s. 672.

⁷³ Yılmaz; Fevzi Çakmak, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 301.

⁷⁴ Yılmaz; Fevzi Çakmak'ı Anma Töreni, s. 13.

⁷⁵ Türk İstiklal Harbi; C II, Batı Cephesi, 6'ncı Kısım, 2'nci Kitap, s. 89.

⁷⁶ Lord Kinross; Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Sader Yayınları, İstanbul, s. 478.

⁷⁷ Türk İstiklal Harbi; C II, Batı Cephesi, 6'ncı kısım, 2'nci kitap, s. 95, 119.

⁷⁸ Artuç; Büyük Taarruz, s. 112, 113.

Türk ordusu 27 Ağustos gecesi saat 20.30'da Afyon'a girmiş, 28 Ağustos günü öğleye doğru da Başkomutanlık karargâhı ile Genelkurmay ve Batı Cephesi karargâhları şehre intikal etmişlerdir.⁷⁹

Başkumandanlık Meydan Muharebesi

29/30 Ağustos gecesi Yunan ordusunun her yönden kuşatılmak üzere olduğunu değerlendiren Başkomutan, İsmet Paşa'yı Afyon'da karargâhta bırakmış, kendisi cephenin en kritik kesimi olan Dumlupınar bölgesine hareket etmiş, Fevzi Paşa'dan da Altıntaş bölgesinde harekât icra eden 2'nci Ordu ile 5'inci Süvari Kolordusunun faaliyetini koordine etmesini rica etmiştir.⁸⁰

Bu karar üzerine Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, süratle Altıntaş bölgesine intikal etmiştir.

Fevzi Paşa'nın, Kızıltaş Vadisi - Uşak istikametini batıdan tıkayacak şekilde Süvari Kolordusunu bu bölgeye yönlendirmesi;

2'nci Orduya bağlı 41'inci ve 16'ncı tümenlerle Aslıhanlar - Eskişehir istikametini kuzeyden kapatması sonucunda Yunan ordusunun Eskişehir grubu ile birleşmeleri ve düzenli olarak geri çekilmeleri önlenmiştir.

30 Ağustos günü Yunan ordusunun büyük kısmı Murat Dağları doğusunda yer alan Aslıhanlar ve Çalköy bölgesinde kuşatılmış ve yapılan meydan muharebesi sonunda savaşma azim ve iradesi yok edilmiştir.⁸¹

General Trikupis ve diğer Yunan komuta heyeti, gece karanlığından istifade ile Uşak istikametinde çekilerek kurtulmayı başardılar ise de 2 Eylül günü, Banaz'ın Karacahisar köyü civarında esir edilmişler ve M. Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarılmışlardır.

Halide Edip, esir edilen Yunan ordusu generallerinin kabulü sırasında Fevzi Paşa'nın bir Buda heykeli gibi sakin olduğunu ve ayrılırken ellerini sıkmadığını ifade etmiştir.

Başkomutan bu muharebeye, TBMM'de yaptığı konuşmasında, "Rum Sındığı Meydan Muharebesi" adını vermiştir.⁸²

30 Ağustos gecesini Dumlupınar'da geçiren komutanlar, 31 Ağustos öğlen vakti tekrar Çalköy'e gelmişler ve kırık bir kağıt arabasının etrafında son durumu değerlendirmişlerdir.

⁷⁹ Türk İstiklal Harbi, C II, Batı Cephesi, 6'ncı Kısım, 2'nci Kitap; s. 149, 150.

⁸⁰ Artuç, Büyük Taarruz, s. 156, 157. Utkan Kocatürk; Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, s. 292.

⁸¹ Türk İstiklal Harbi, C II, Batı Cephesi, 6'ncı Kısım, 2'nci Kitap; s. 231, 232.

⁸² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; C I, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Nu. 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961, s. 261.

Bu değerlendirme neticesinde Yunan ordusunun yeni bir savunma tertibi almasına imkân vermeden ülkenin harim-i ismetinde boğulmasına karar vermişlerdir.

Başkomutan ordulara “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!” emrini burada vermiştir.

Keza orduya yayımladığı 31 Ağustos 1922 tarihli kutlama mesajında “... Anadolu’da daha başka meydan muharebeleri verileceğine” dikkat çekmiş ve müteakip hedefleri belirtmiştir.⁸³

Bu direktife göre ikinci hedef; İstanbul ve Boğazlar’ın, dolayısıyla Trakya’nın kurtarılmasıdır.

Üçüncü hedef ise Misakımillî hudutları içerisinde kalan Musul’a yönelik harekâttir.

31 Ağustos gününün diğer önemli bir hususiyeti de Genelkurmay Başkanı Fevzi ÇAKMAK’a mareşallik rütbesi verilmesidir.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Büyük Taarruz’un planlanmasında olduğu kadar icrasında gösterdiği üstün hizmetlerin karşılığı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 31 Ağustos 1922’de askerlik mesleğinin en yüksek rütbesi olan mareşal rütbesi ile ödüllendirilmiştir.⁸⁴

Mudanya Görüşmeleri ve Mareşal Fevzi ÇAKMAK

Mudanya Görüşmeleri sırasında kendilerini hâlen Mondros Mütarekesi ortamında zanneden ve tehditkâr bir durum sergileyen İtilaf devletleri komutanlarının bu tutumları karşısında Mareşal Fevzi ÇAKMAK;

“Biz daha ülkeyi kurtarmaya başlarken ipten üzengi, demir ve tenekeden süngü imal edip, kağını arabalarıyla sağdan soldan topladığımız silah ve cephanelerle ortaya atıldığımız zaman, sizin bütün kuvvetlerinizi hesaba katmış idik.”

“Yalnız kaderle değil, Tanrı’nın emrettiği üzere hesaplı hareket ettik ve bundan ötürü başarı kazandık.

“Bu muzaffer orduların arkasında onun asıl dayandığı, yüreği iman dolu Türk milleti bulunmaktadır.” diyerek kararlılığını ortaya koymuştur.

Keza Başkomutan M. Kemal Paşa’nın onayı ile “ikinci hedef” olarak belirlenen İstanbul ve Çanakkale istikametinde Türk ordularının harekâta devamını emretmiştir.

Bu kararlı tutum ve icraat sonunda İtilaf devletleri temsilcileri mütarekeyi imzalamak zorunda kalmışlardır.⁸⁵

⁸³ Yılmaz; Sakarya’dan Lozan’a, s. 384, 405, 406.

⁸⁴ Yılmaz; Mareşal Fevzi Çakmak’ı Anma Töreni, s. 12-14.

⁸⁵ Yılmaz; Fevzi Çakmak’ın Anma Töreni, s. 12-14. Polatkan; s. 70-76.

Burada gücün ve kuvvetin etkin kullanılmasının getirdiği saygınlığı görmekteyiz.

Cumhuriyet Dönemi ve Mareşal Fevzi ÇAKMAK

Lozan müzakereleri başladığında, bazı kimselerin; “Artık kılıçlar kınlarına girdi, silahlar sustu, askerlerin de vazifeleri sona erdi.” sözlerine karşılık Mareşal Fevzi ÇAKMAK;

“Askerin memlekete karşı vazifesi hiçbir zaman bitmez.” diyerek ileri görüşlülüğünü ortaya koymuştur.

Keza, büyük devletlerin ordularına güvenerek Lozan’da haklı bir isteğimizi reddetmeleri hâlinde, “Durum ne olacak?” sorusuna karşı da “Bu ihtimali de düşündük. Böyle bir durum zuhur ederse buna sebep olanlar, karşısında her an harbe hazır Türk ordusunu bulurlar.” demiştir.

Artık dinlenmesi gerektiğini tavsiye eden yakın çevresine de “Ben vazifemin başından ayrılırsam yorulurum.” diyerek eskisinden daha fazla çalışmaya devam etmiştir.⁸⁶

ATATÜRK, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra, ilk defa İzmir’de (Şubat 1924) icra edilen harp oyunlarından sonra Mareşal Fevzi Paşa hakkında;

“Ordumuz, Paşa Hazretleri gibi bir komutana sahip olmakla iftihar edebilir.” demiştir.⁸⁷

Mareşal Fevzi ÇAKMAK, 14 yıl görev yaptığı Balkanlı ulusları, sulh ve sükûn ortamına kavuşturmayı amaçlayan Balkan Antantı ile ilgili görüşmelere de katılmıştır.

1934 yılında Türkiye, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan arasında imzalanan bu Pakt’ın müzakere ve imza safhasında Sırbistan başvekili, şeref yeri olan ev sahibi yerini, yani kendi yerini, Mareşal Fevzi ÇAKMAK’a tahsis etmiştir.

Bu durum Balkanlı ulusların, Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın şahsına karşı duydukları saygınlığın bir sonucudur.⁸⁸

İkinci Dünya Harbi ve Mareşal Fevzi ÇAKMAK

Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’ndan uzak kalmasını sağlayan hizmetleri ve kararlı tutumunu açıklayan en önemli örneklerden biri, Adana Konferansı’nda İngiliz Başbakanı Churchill’e verdiği cevap olmuştur.

⁸⁶ Yılmaz; Mareşal Fevzi Çakmak, Anma Töreni, s. 17. Balcıoğlu; Fevzi Çakmak, s. 98-100.

⁸⁷ Polatkan; s. 77-79. Külçe; s. 272.

⁸⁸ Yılmaz; Mareşal Fevzi Çakmak, Anma Töreni, s. 18-20. Polatkan; s. 80-86.

Görüşmeler sırasında, “Hasımlarımızla müsavî şartlarla mücehhez olmadıkça harbe girmemiz söz konusu olamaz.” şeklindeki kararlı tutumu ve diplomatik ifadesi, Türkiye’nin savaş dışı kalmasına esas teşkil etmiştir.⁸⁹

Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın Askerlik Mesleğine Veda Etmesi

Türk milletinin bu değerli evladı, askerî ortaokulda iken giydiği ve 68 yaşına kadar tam 46 yıl üzerinde şerefle taşıdığı üniformasını, 12 Ocak 1944’te zamanın Cumhurbaşkanı İsmet İNÖNÜ’den gelen ve yaş haddi sebebiyle ordudaki muvazzaflık görevinin sona erdiğini belirten mektubu üzerine çıkarmak durumunda kalmıştır.⁹⁰

Yabancı Gözüyle Mareşal Fevzi ÇAKMAK

İngiliz Ataşesi Amiral Colly Hawart’a göre; Mareşal Fevzi ÇAKMAK’a verilen unvan “şahin gözlü kahraman”dır. Fakat o daha çok “çelik adam” diye anılmıştır.

“Türkler, komutanlarının yüksek savaşçılık maharetleriyle meşhurdurlar. Fevzi ÇAKMAK, onların bu tarihî kudretinin maddeleşmiş timsalidir.” demiştir.

Amerikalı General Mc Arthur’un Mareşal Fevzi ÇAKMAK hakkındaki görüşü de şöyledir:

“Büyük Ordunun Büyük Komutanı!”

Ruhu şad olsun.

⁸⁹ Polatkan; s. 119-121, 127. Yılmaz; Mareşal Fevzi Çakmak, Anma Töreni, s. 20.

⁹⁰ Yılmaz; Mareşal Fevzi Çakmak, Anma Töreni, s. 20-21.

GENELKURMAY BAŞKANI ORGENERAL İLKER BAŞBUĞ'UN MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'I ANMA TÖRENİNDEKİ KONUŞMASI

Orgeneral İlker BAŞBUĞ (Genelkurmay Başkanı): Değerli konuklar, Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın ölümünün 60'ıncı yıl dönümü nedeniyle düzenlemiş olduğumuz bu törene katılmanızdan dolayı hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Bugün bu törende ve panelde ayrıca takiben soru - cevap bölümünde söylenenler, özellikle Kurtuluş Savaşımıza geçmiş tarihimize yönelik bilgilerimizi tekrar bir hatırlatma fırsatı bizlere yarattı; tabi bunun yanında mutlaka çok yeni bilgiler de edindik. Bu nedenle ben bu panelimize katılan Sayın Profesör Doktor Utkan KOCATÜRK, Profesör Doktor Ergün AYBARS, Yardımcı Doçent Doktor Nilüfer HATEMİ ve Emekli Kurmay Albay Doktor Veli YILMAZ'a panele katılmalarından ve bizleri bilgilendirmelerinden dolayı hepinizin adına şükranlarımı sunuyorum.

Mareşal Fevzi ÇAKMAK kimdir? Elbette çok şey söyleyebilirsiniz; ama herhâlde "Mareşal Fevzi ÇAKMAK kimdir?" sorusunun en güzel yanıtı Mustafa Kemal ATATÜRK'ün en yakın kader arkadaşlarından birisi olmasıdır. Herhâlde Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ı daha iyi anlatan bir tanım olacağını zannetmiyorum.

Aslında Kurtuluş Savaşımıza, İstiklal Savaşımıza baktığımız zaman bu günlere bizleri getiren ve bizlere bu günleri bahşeden büyük bir kadro var, bu kadroda çok değerli komutanlar var, hepsini rahmetle, şükranla anıyoruz; ama bir de bir gerçek var. Özellikle Kurtuluş Savaşı'nın, İstiklal Savaşı'nın bir ana çekirdek komuta kadrosu var, üç kişi, Mustafa Kemal ATATÜRK, İsmet İNÖNÜ, Fevzi ÇAKMAK. Bunlar bu komuta kademesinin ana çekirdeğini oluşturan ve birbirine kenetlenmiş üç kişi. Aslında incelediğiniz zaman şunu görüyorsunuz: Gerçekten bu üç kişi arasında hemen hemen hiçbir konuda fikir ayrılığı yok. Her zaman beraberler ve özellikle İsmet İNÖNÜ ve Fevzi ÇAKMAK her zaman ATATÜRK'ün yanında; elbette bu çok önemli bir nokta.

Şimdi Mareşal Fevzi ÇAKMAK'la ATATÜRK'ün ilişkilerine baktığımız zaman -ki bugün de ifade edildi- çok özel bir ilişki olduğunu görüyoruz. Bir kere gerçekten ikisinin arasındaki ilişkinin temel karakterinde karşılıklı derin bir saygı var. Benim görebildiğim, okuyabildiğim kitaplardan çıkarttığım şöyle bir sonuç var: Mustafa Kemal ATATÜRK, Fevzi ÇAKMAK'a hiçbir zaman Fevzi Paşa diye hitap etmiyor; mutlaka Fevzi Paşa'nın önünde bir sıfat var, kendisine "saygıdeğer" diye hitap ediyor.

Bu üçlü kadro gerçekten de Türkiye'nin büyük bir şansı. Üç kişinin bir araya gelmesi ve birbirlerine kenetlenmeleri belki bizim büyük bir şansımız, Türk milletinin şansı. Bakın, Büyük Taarruz'dan önce taarruz planı hazırlıkları çok ilginç bir safhadır. Bu plan üzerinde günlerce tartışmalar sürmüştür, ATATÜRK'ün bir özelliği de budur; yani hiçbir zaman ATATÜRK direkt emir veren bir komutan tipi değildir, konuşmalarına bakın, Nutuk'ta da çoğu yerde geçer. O ikna metodunu uygulayan bir komutandır ve Büyük Taarruz planını diğer komutanlarla beraber günlerce tartışır ve epey

muhalefet edenler vardır, ciddi hususlar vardır. Aslında bu üçlü ana kadro bu planı önceden kendi aralarında tartıştılar. Yani onlar plan üzerinde bir karar noktasındalar ki bunu ATATÜRK kendi ifadesiyle aynen şöyle anlatıyor: “Doğrudan doğruya askerî harekât ile ilgili hazırlama ve yönetmekle görevli olan her üç kişi de benimle tamamen aynı düşüncede ve inançtaydılar. Bu kişilerden birisi saygıdeğer -burada da aynı terim var- Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, diğeri Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, üçüncüsü de - özellikle Büyük Taarruz planında tabi onun da büyük katkısı var- Millî Savunma Bakanı Kazım Paşa’dır.”

Burada Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın hayatını izledik. Bu inanılmaz bir süreçti. Harp Akademilerinden kurmay yüzbaşı olarak mezun olduktan sonra Osmanlı Devleti’nin bir komutanı, son Genelkurmay Başkanı, son Harbiye Nazırı olduğunu, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin İstiklal Savaşı’nın her karesinde, her noktasında görev almış bir komutanı olduğunu gördük. Ayrıca Kurtuluş Savaşı’nda Millî Savunma Bakanı, arkasından Genelkurmay Başkanı olarak görev yaptığını gördük. Engin bir savaş tecrübesi var, burada ifade edildi. Balkan Savaşı’nda Vardar Ordusunun karargâhında Harekât Şube Müdürü olarak görev yapıyor. Balkan Savaşı’nda ATATÜRK de karargâh subayı. O da Balkan Savaşı’nın içinde var. Zaten savaş alanında ilk karşılaşmaları da beraber oluşları da bir noktada Balkan Savaşı’yla başlıyor. Balkan Savaşı dediğimiz zaman bir noktayı da ifade etmek isterim: Balkan Savaşı’nı çok gerçekçi değerlendirdiğimiz kanaatinde değilim. Balkan Savaşı’nı çok basmakalıp bir şekilde değerlendiriyoruz. Özellikle Birinci Balkan Savaşı -doğrudan- acı bir yenilgidir. Nedenleri nelerdir? Hemen herkesin aklına belki de ilk gelen İttihat Terakki ve askerin siyasetin içinde olmasıdır. Bu, Birinci Balkan Savaşı’ndaki yenilginin nedenlerinden birisi midir? Evet, birisidir; ama Balkan Savaşı’ndaki yenilginin tek nedeni olarak bunun ifade edilmesi de pek doğru değildir.

Bugün özellikle yabancı yayınlara baktığımızda ben biraz daha objektif ve gerçekçi değerlendirmeler yapıldığını görüyorum. Örneğin olaya baktığımızda Birinci Balkan Savaşı’nda özellikle yenilginin ana nedenlerinden bir tanesi Osmanlı ordusunun her alanda taarruzi harekâtı kabul etmesidir. Taarruzi kuşatma harekâtı var; belki imkân kabiliyetini zorluyor, çok zayıt veriyor, tekrar devam ediyor. Nedeni ne dersiniz? Nedeni Alman harp doktrininin biraz benimsenmesinde yatıyor olabilir. Tabi bu, çok derin bir konudur; ancak Balkan Savaşı’nı biraz daha iyi incelememizde yarar olduğunu düşünüyorum.

Çanakkale’de 5’inci Kolordu Komutanı’yken aynı muharebede Mareşal Fevzi ÇAKMAK’ın kardeşi şehit oluyor. Bu ne büyük bir olaydır. Peki, bu durum onun komutanlık yeteneğine bir etkisi var mı? Hayır, kendisi aynı azim aynı kararlılıkla mücadeleye devam ediyor. Doğu Cephesi’ne, Suriye Filistin Cephesi’ne bakıyoruz. Ordu birliklerinin neredeyse imhadan kurtulmasında en önemli rol oynayan komutanların başında geliyor. Kurtuluş Savaşı anlatıldı. Millî Savunma Bakanı arkasından Mayıs 1920’de

Genelkurmay Başkanı oluyor. Görevden ayrılacağı 1944 yılına kadar Genelkurmay Başkanlığını sürdürüyor. Dünya tarihinde savaş alanında bu kadar askerî tecrübeye sahip kaç tane komutan çıkar? Zaten burada bir noktada Mustafa Kemal ATATÜRK'le kader arkadaşlığı bu savaşta oluşuyor. Mustafa Kemal ATATÜRK'le beraberler ve birçok görevde halef selef olmaları var. Çanakkale'de, daha sonra Suriye'de 7'inci Ordu Komutanlığı görevlerinde halef selef oluyorlar. Birbirlerini savaş alanından tanıyorlar.

Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın çok güçlü, kişisel özellikleri var. Şimdi Sayın Nilüfer HATEMİ'nin Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın günlüklerinden hareketle yaptığı bazı değerlendirmeleri ben de paylaşmak istiyorum; belki bazılarını da tekrarlamak istiyorum. Nedir Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın güçlü kişisel, öne çıkan özellikleri? Kendisi her zaman azimli, en ufak bir tereddüdü yok. Mükemmeli arıyor. Bu değerlendirmeler benim değil; tamamen Sayın HATEMİ'nin kitabından özümsem, aldığım değerlendirmelerdir. İşine yoğunlaşıyor; yani iş onun için asli görev ve aslında asli görevinin dışındaki konulara da fazla önem vermiyor. Kendisinin öyle bir yapısı var. Diğer bir kişisel özelliği -bana göre niteliği- bilerek ve isteyerek gölgede kalmaya çalışan bir yapısı olması; yani öne çıkma önde bulunma özelliği onda bulunmuyor. Yine ilginç bir kişisel özelliği daha var. Hakkında çok şeyler söyleniyor ve bazı söylenenler de haksız aslında. O, bu söylencelere bile savunma ve açıklama yapma gereği duymayan bir karakterdedir. Bu da ilginçtir. Günümüzde daha farklı geçerli bir durumdayız. Bunun da altını çizmemiz lazım. Ama onun genel yapısı budur.

Onun döneminde siyasi zorluklar, askerî zorluklar, ölümler, kayıplar var. Aynı savaşta aynı cephede kardeşini kaybediyor. Kargaşa var. Fakat Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ta, ATATÜRK'te, İNÖNÜ'de aynı şeyi görüyorsunuz. Neredeyse bu duygu hepsinde ortak. O da hiçbir zaman sakinliklerini ve soğukkanlılıklarını kaybetmemeleri ki bu da bence çok önemli bir noktadır.

Yine dönemin en zor koşullarında bile umutsuzluk veren yorumlarda bulunmaktan kesinlikle kaçınıyor. Herhâlde onun günlüklerinden hareket ederek bir veya iki defa bir karamsar yorumu olduğunu söyleyebiliriz. O da İstanbul'un işgali esnasında yazdığı "Durum vahim." ifadesidir. Herhâlde vahim kelimesini bir tek orada kullanıyor. Onun dışında günlüklerine baktığınız zaman inanın umutsuzluk yaratacak hiçbir kelime yok. Zaten bunlar, insanları büyük yapan niteliklerdir.

ATATÜRK, İNÖNÜ, ÇAKMAK ve diğer komutanların hepsine baktığımız zaman ortak bir yönleri olduğunu görüyoruz. Hepsi bütün zorluklara rağmen okuyan insanlar. Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın bildiği lisanların adetleri sayıldı. Ben bile kaç adet olduğunu kaçırdım; ama sanırım beş altı lisan var. Efendim?

Yrd.Doç.Dr.N. HATEMİ: Dokuz tane. Sekiz yabancı dil, bir ana dil bildiğim kadarıyla.

Orgeneral İlker BAŞBUĞ (Genelkurmay Başkanı): Buyurun biz kendimiz mukayese edelim. Okuyor, düşünüyor, yazıyor, değerlendiriyor. Açık konuşalım bu kadro öyle basit kadro değil.

Belki bilmiyorsunuzdur; bir konuyu bilgilerinize sunmak isterim. Genelkurmay Başkanı'yken Doğu Cephesi'yle ilgili yazmış olduğu kitabını yedi konferansla anlatıyor. Bu Doğu Cephesi'yle ilgili kitabında da şöyle bir değerlendirmesi var: Diyor ki "Bu muharebelerde çok değerli arkadaşlarımızı kaybettik, çok kan döküldü, dökülen bu kanlar boşa gitmemiştir." Biz de bazen bu konunun altını çiziyoruz. Bazen bağımsızlığınız, bütünlüğünüz, var olmanız gerektiği zaman bu kan dökerek sağlanır. Bu özellikleriniz bu şekilde korunur. Bunun başka bir yolu yoktur. Dökülen bu kanlar boşa gitmemiştir; ancak devam ediyor, diyor ki "Bu muharebelerde çok değerli deneyimler kazandık. En önemlisi de istiklal ve hürriyet uğrunda canını esirgemeyen bir millet olduğumuzu dünyaya ispat ettik ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine daha kuvvetli bir cumhuriyeti kurduk."

Bize bu günleri, bu cumhuriyeti, bu vatan topraklarını bahşeden, başta ebedî Başkomutanımız Mustafa Kemal ATATÜRK olmak üzere onun silah arkadaşları, inanın ömürlerinin her dakikasını mücadeleyle geçirdiler.

Bir de hastalıklar var. Bunlar ciddi hastalıklardır. ATATÜRK'te de Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ta aynı hastalık periyotlarını görüyorsunuz. Hayat mücadelesi var. Ama bugün hiçbirimizin mukayese yapma gibi bir yanlışlığa düşmememiz lazım. Onların yaşadığı zorluklar ile günümüzün zorlukları hiçbir zaman mukayese edilemez. Onlar o büyük güçlükler zamanında ne karamsarlığa ne de umutsuzluğa düştüler. Çünkü birbirlerine inandılar. Onun için şunu açıkça ifade etmek istiyorum. İşte nice acı olayları ve buhranlı dönemleri göğüslemeyi başaran onların bugünkü temsilcileri Türk Silahlı Kuvvetlerinde moral disiplin değerlerinin birlik ve bütünlüğünü de kimse yıkamaz. Teşekkür ediyorum.

**MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK PANELİ
FOTOĞRAFLARI**

